

„CHCIAŁEM BY WARSZAWA BYŁA WIELKA”

**I 30. ROCZNICA URODZIN STEFANA STARZYŃSKIEGO
PREZYDENTA MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY**

„CHCIAŁEM BY WARSZAWA BYŁA WIELKA”

**130. ROCZNICA URODZIN STEFANA STARZYŃSKIEGO
PREZYDENTA MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY**

„Pieśń o Stefanie Starzyńskim”

Jakże Ciebie, Warszawo, osiągnąć przez pieśnię,
ażeby Twoich murów nie dotknąć boleśnie,
gdy każda droga nazwa jest teraz jak rana?
Oto dach potrzaskany od Świętego Jana
i mury Zamku w gruzach i stropy paradne.
A Zygmunt trzyma w ręku miecz i krzyż bezwładne.
Ale ja Cię nie widzę okrytą żałobą
i nie płaczę nad Tobą, nie płaczę nad sobą,
ani nad pozostałymi w niewoli bliskimi.
i za żadne bogactwa i rozkosze ziemi,
za spełnione marzenia i pałace w chmurach
nie dałbym tego szczęścia, żem mieszkał w Twych murach.
Złota jesień po parkach liście z drzew już łuska,
i śmiesznie zapłonęły latarnie gazowe.
Patrz! Oto szare mury. Słyszysz? Wisła pluska,
a zimny wiatr jesienny owiewa ci głowę.
Ach! przytul ją do szarych twego miasta murów
jak do piersi matczynej, co tuli twe łkanie,
i wsłuchaj się w dalekie, potężne wezwanie
piękniejsze i prawdziwsze od klasycznych chorów!
Oto pieśń zmartwychwstała! Liście już opadły,
kamienne bóstwa skrzydła po sobie pokładły,
i łuna od pożaru ogromnego błyska.
Tylko tych, którzy teraz martwe czoła chylą,
żywych, tobie podobnych widziałeś przed chwilą,
i wszystkie w tej legendzie znajome nazwiska!
Czy widziałeś Ordona? O mój przyszły wieszczu!
Będziesz ciągle śpiewał o koniach i zbroi?
Kto jest ten mały człowiek, co w ognistym deszczu
śród murów, co się wałą, jako posąg stoi?
O to Imię tragicznej zapytaj się Muzy!
To on te domy wznosił, co padają w gruzy.
Posagi roztrzaskane i — któż by je zliczył?

Te ulice w płomieniach — to on je wytyczył.
I on, gdy miasto było pochodnią czerwoną,
powiedział: „Nie ustąpię. Niech te domy płoną,
niech dumne moje dzieła na proch się rozpękną!
I cóż, że z marzeń moich wszystkich rośnie cmentarz
ale ty, co tu przyjdiesz kiedyś, zapamiętasz,
że jest coś piękniejszego niżli murów piękno”.
A ty co? Myślisz pewno, że to dziejów krater
wciąż tę samą wyrzuca romantyczną lawę
i że to jeszcze jeden szalony bohater
nieopatrzna, ułańska opętał Warszawę.
I tobie jeszcze ciągle marzy się o cudzie
i o owych nadludziach, co się biją chobrze.
Cudów chcesz? Pomyśl tylko, że są zwykli ludzie,
jak on, co zawsze wszystko chcą wypełnić dobrze.
Cicho, pieśni! Bo bracia nasi w grobach leżą.
Powrócisz, ach, powrócisz, gdy w bębny uderzą
i wojsk naszych znów kroki posłyszysz miarowe!
Na mury potrzaskane, na ulice wolne
jako liście wawrzynu rzucisz kwiaty polne
i tych, co tam zostali, obejmiesz za głowę.

Jan Lechoń

„CHCIAŁEM BY WARSZAWA BYŁA WIELKA”

**130. ROCZNICA URODZIN STEFANA STARZYŃSKIEGO
PREZYDENTA MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY**

Katalog wystawy pod redakcją
Beaty Michalec i Tadeusza Skoczka

Warszawa 2023

Wystawa oraz publikacja zostały zrealizowane ze środków
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego
oraz Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy w ramach zadania
„Dziś widzę wielką Warszawę”. 130. rocznica urodzin
Stefana Starzyńskiego Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy

Projekt okładki
Natalia Roszkowska

ISBN 978-83-67398-31-2

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 826 90 91 w. 41

SPIS TREŚCI

TADEUSZ SKOCZEK	
SŁOWO WSTĘPNE	7

BEATA MICHAŁEC	
130. ROCZNICA URODZIN STEFANA STARZYŃSKIEGO, GOSPODARZA STOLICY W LATACH 1934–1939	9

KATALOG WYSTAWY	25
-----------------	----

SPIS ILUSTRACJI	93
-----------------	----

BIBLIOGRAFIA	99
--------------	----

SŁOWO WSTĘPNE

Z inicjatywy dr Beaty Michalec, zastępcy dyrektora ds. programowych Muzeum Niepodległości w Warszawie i zarazem radnej m.st. Warszawy, 8 grudnia 2022 roku na wniosek Klubu Radnych Koalicji Obywatelskiej – Rada Miasta Stołecznego Warszawy podjęła decyzję w sprawie ustanowienia roku 2023 – Rokiem Stefana Starzyńskiego. W uzasadnieniu czytamy: „Rada m.st. Warszawy poprzez to stanowisko pragnie oddać hołd wybitnej postaci Stefana Starzyńskiego, Prezydenta m.st. Warszawy oraz podkreślić przywiązanie do wartości, którymi Stefan Starzyński kierował się w swoim życiu. Godne uczczenie tej rocznicy będzie okazją do przypomnienia, nie tylko o bohaterskiej postawie podczas obrony Warszawy w 1939 roku, ale również o jego wielkim zaangażowaniu w rozwój oraz estetykę miasta”.

Muzeum Niepodległości w Warszawie na przestrzeni dwóch ostatnich lat podjęło wiele inicjatyw przypominających postać Stefana Starzyńskiego. Jako jedyna placówka w Warszawie zorganizowaliśmy urodziny Prezydenta. W dniu 19 sierpnia 2023 roku zaprezentowaliśmy przed główną siedzibą Muzeum Niepodległości – Pałacem Przebendowskich/Radziwiłłów przy al. Solidarności 62 wystawę plenerową *Chciałem by Warszawa była wielka*, w której zawarliśmy ważne fakty z biografii Stefana Starzyńskiego oraz zaprezentowaliśmy jego dorobek jako gospodarza stolicy w latach 1934–1939,

przedstawiając archiwalne zdjęcia oraz artefakty pochodzące z różnych źródeł. Zdajemy sobie sprawę, że na jednej wystawie nie można pokazać wszystkiego, dlatego też wystawie plenerowej towarzyszy prezentacja obrazu autorstwa Moniki Piwowarskiej „Portret prezydenta Stefana Starzyńskiego” (nr inw. MN M.158) oraz zdjęć Stefana Starzyńskiego do tej pory nieudostępnianych, w ramach tzw. Galerii Jednego Obiektu.

Nasza placówka planuje we wrześniu 2023 roku w oddziałach Muzeum Niepodległości zorganizować wydarzenia towarzyszące urodzinom Prezydenta. I tak w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej jedna z cel będzie poświęcona Stefanowi Starzyńskiemu, w Mauzoleum Walki i Męczeństwa będzie miała miejsce prezentacja portretu Prezydenta ze zbiorów Muzeum Niepodległości, a na Drzewie Pawiackim przed Muzeum Więzienia Pawiak zawiśnie symboliczna tabliczka upamiętniająca gospodarza stolicy.

Oddajemy w Państwa ręce katalog wystawy *Chciałem by Warszawa była wielka*, plenerowej ekspozycji zrealizowanej w ramach projektu *Dziś widzę wielką Warszawę*, z nadzieją, że choć w ten sposób przyczynimy się do przypomnienia i popularyzacji wyjątkowego Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy – Stefana Starzyńskiego.

Tadeusz Skoczek

130. ROCZNICA URODZIN STEFANA STARZYŃSKIEGO, GOSPODARZA STOLICY W LATACH 1934—1939

Na robotniczym warszawskim Powiślu, 19 sierpnia 1893 roku przy ulicy Długiej urodził się Stefan Bronisław Starzyński. Został ochrzczony w kościele parafialnym św. Trójcy przy ul. Solec 61. Był najmłodszym synem Alfonsa Karola Starzyńskiego, który pochodził ze zubożałej szlachty. Pracował początkowo jako skromny urzędnik, później gdy podupadł na zdrowiu – tracił słuch – przeniósł się z rodziną do wsi Sierzniki pod Łowiczem, a następnie do Łowicza, gdzie prowadził warsztat rzemieślniczy. Matka Stefania Jadwiga z domu Lipska, była nauczycielką, również kierowniczką szkół. To właśnie ona uczyła Stefana i jego starszych braci Romana i Mieczysława historii Polski. Jako córka powstańca styczniowego wpajała synom kult bohaterów powstań narodowych.

Młodzi Starzyńscy podczas strajków szkolnych w 1905 roku w Łowiczu byli świadkami walki, jaką prowadziła miejscowa grupa Organizacji Bojowej PPS z carską żandarmerią i policją. Stefan Starzyński kontynuował naukę w kołach samokształceniowych. Trzej bracia działali w Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej (ZMPN) tzw. Filarecji.

W 1907 roku rodzina Starzyńskich powróciła do Warszawy, gdzie Stefan podjął naukę w prywatnym Gimnazjum Emiliana Konopczyńskiego. Tu działał dalej w konspiracji jako aktywista ZMPN. Za udział

w działalności niepodległościowo-socjalistycznej był trzykrotnie aresztowany, m.in. w grudniu 1910 roku jako uczeń 7 klasy gimnazjalnej, w wieku 17 lat został skazany na miesiąc twierdzy na Cytadeli. Dziś w tym miejscu mieści się oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie – Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej. Po odbyciu kary Starzyński nie mógł powrócić do szkoły, ukończył naukę w Gimnazjum Mariana Kreczmara.

W latach 1911–1914 Starzyński był słuchaczem Wyższych Kursów Handlowych. W 1912 roku wstąpił do Związku Strzeleckiego. Na początku I wojny światowej zaciągnął się do Legionów Polskich. Był żołnierzem 5. pułku I brygady. W II batalionie tego pułku walczył w stopniu chorążego, biorąc udział w bitwach nad Stochodem, Rutką Sitowiecką, Sitowiczami. W 1917 roku przeżył trzy wielkie wstrząsy. Nieudane małżeństwo z Marią Młotkowską po niespełna roku rozpadło się (żona porzuciła Stefana dla komunisty Sylwestra Wojewódzkiego), drugim ciosem było internowanie wraz z innymi oficerami Legionów Polskich, przede wszystkim I Brygady, w Beniaminowie pod Warszawą, a trzecim – śmierć ojca.

W wojsku pozostał do roku 1921, kończąc służbę w randze kapitana. Dwukrotnie był odznaczony Krzyżem Walecznych. Po traktacie ryskim został członkiem delegacji polskiej przy Komisjach Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie, gdzie w 1922 roku ożenił się z Pauliną Tylicką z Chrzanowskich.

W 1924 roku powrócił do kraju i otrzymał pracę w Ministerstwie Skarbu. Po przewrocie majowym został powołany na urzędnika do szczególnych zaleceń przy prezesie Rady Ministrów. W 1929 roku został wiceministrem skarbu, pełnił tę funkcję do grudnia 1932 roku. Zabierał głos na temat etatyzmu w Polsce (1929), brał udział w spotkaniach organizowanych w pałacu pośła Janusza Radziwiłła przy ul. Bielańskiej. Dziś w tym miejscu mieści się siedziba główna Muzeum Niepodległości.

2 sierpnia 1934 roku został powołany na Tymczasowego Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy. Z dniem 24 września 1934 roku, zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o tymczasowym organach ustrojowych m.st. Warszawy, tymczasowy Prezydent miasta Stefan Starzyński mianowany został Prezydentem miasta.

Prezydent Warszawy Stefan Starzyński ożywił prace urbanistyczne, dzięki pomocy finansowej państwa, poprawie koniunktury gospodarczej oraz energii i inicjatywie całego nowego kierownictwa Zarządu Miasta. Planowanie miasta oparto na szerokich studiach naukowych, urealniono projekty, dostosowując je do możliwości finansowych Warszawy. Opracowano plany szczegółowe zabudowy stolicy, w związku z ruchem budowlanym. Władze miejskie zadbały o powiększenie terenów należących do miasta, co ułatwiło gospodarkę oraz inwestycje. W drodze przejęcia terenów państwowych, układów z władzami kościelnymi, zakupów, darowizn od obywateli w latach 1934–1938, stolica uzyskała ponad 1 100 ha gruntów.

Wraz z nowymi władzami miejskimi, Starzyński postawił sobie za cel zwiększenie wydajności i pomnożenie wyników działalności instytucji miejskich. Ta reorganizacja Zarządu Miasta wyraziła się przede wszystkim w głębokim przekształceniu zespołu urzędów i instytucji miejskich, a także w zmianach osobowych, głównie na stanowiskach kierowniczych. Niestety, już wówczas fundusze ze stolicy

były „przelewane na prowincję”. Współczesna forma „janosikowego”, działała także za czasów Starzyńskiego. Miasto musiało przekazywać do kasy państwowej fundusze, zamiast zasilać nimi budżet gminy stołecznej. Dotyczyło to m.in. Funduszu Pracy, który był oparty na powszechnym opodatkowaniu, a ludność Warszawy brała udział w świadczeniach na rzecz Funduszu Pracy w wysokości sięgającej 20 mln zł rocznie. Natomiast udział Warszawy w kredytach i subwencjach Funduszu Pracy był bardzo

mały. Warszawa przynosiła 2,5 mln zł rocznie wpływów do Państwowego Funduszu Drogowego, od 1931 roku miasto przekazało na ten Fundusz 18 mln zł, a otrzymało w latach 1934–1938 tylko 1,6 mln zł na przebudowę ul. Wolskiej i 500 tys. na modernizację ul. Grójeckiej. Miasto miało także straty i opóźnienia w rozwoju Straży Ogniowej, spowodowane włączeniem dochodowego Zakładu Ubezpieczeń od Ognia w Warszawie do Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych. Ustawa o poprawie finansów komunalnych, mimo swej nazwy, pogorszyła sytuację Warszawy. Wprowadzono nowy podział dochodów gminy z udziału w państwowym podatku dochodowym i obrotowym, co przyczyniło się do zwiększenia dochodów niektórych gmin mniejszych, kosztem stolicy i niektórych innych większych miast. Stefan Starzyński, jako ekonomista, rozumiał bardzo dobrze, co taka sytuacja oznacza dla miasta. Zarząd Miejski musiał własnymi siłami zaspakajać potrzeby Warszawy, jako stolicy państwa.

Stefan Starzyński, zaraz po objęciu stanowiska zapowiadał aktywizację zaniedbanych dzielnic peryferyjnych Warszawy, ustawienie urbanistyki społecznej „frontem do Wisły”, zaprowadzenie równowagi budżetowej i budzenie umiłowania miasta wśród mieszkańców stolicy. Wraz z nowymi władzami miejskimi postawił sobie za cel zwiększenie wydajności instytucji miejskich, wypracowanie budżetów, z których zniknąłby deficyt.

Dzięki swemu wykształceniu ekonomicznemu i zdobytej wiedzy na polu finansów, prezydent był w pewien sposób prekursorem stosowania rachunku ekonomicznego i nowoczesnych metod planowania budżetowego, dlatego też udało mu się uporządkować finanse

miejskie, a dzięki umiłowaniu stolicy, zdolnościom organizacyjnym, dalekowzrocznej wizji rozwoju miasta, niespożytej energii i pracowitości potrafił pobudzić, zaangażować Zarząd Miejski i pracowników Magistratu oraz przedsiębiorstw miejskich do realizacji swojej koncepcji i wizji Warszawy, jako miasta silnie rozwijającego się, stolicy w pełni europejskiej.

Prezydent – urbanista, w czasie przygotowań do otwarcia 28 czerwca 1936 roku wystawy „Warszawa przyszłości”, utworzył samodzielny Wydział Planowania Miasta, podległy bezpośrednio Prezydentowi Warszawy. W wydziale tym, wraz z upływem czasu, wzrosła liczba zatrudnionych z 80 do 430 osób, w tym 140 geodetów, architektów, inżynierów komunikacji, ekonomistów i prawników. Wydział ten na zlecenie Starzyńskiego opracowywał plan ogólny i plany szczegółowe rozwoju miasta.

Wybory samorządowe w grudniu 1938 roku nie były pomyślne dla Stefana Starzyńskiego. Choć Narodowo-Gospodarczy Komitet Samorządowy (lista nr 1) wspierali różni działacze społeczni, nie osiągnął on większości w Radzie Miejskiej. Po czteroletnim okresie tymczasowości Rada Miejska, na posiedzeniu w dniu 29 marca 1939 roku, nie udzieliła Stefanowi Starzyńskiemu odpowiedniego poparcia. Dwukrotne głosowanie nie przyniosło dostatecznej liczby głosów potrzebnej do wyboru Prezydenta miasta, dlatego też Rada Ministrów postanowiła utrzymać dotychczasową nominację Stefana Starzyńskiego, który pozostał na stanowisku do chwili aresztowania go przez władze niemieckie w dniu 27 października 1939 roku.

Pomimo licznych ataków, potrafił rozwiązywać problemy, które napotykał w codziennej pracy, chociażby w 1935 roku, kiedy to w Warszawie miały miejsce strajki pracowników przedsiębiorstw miejskich w Tramwajach i Gazowni. W 1937 roku powstał silny konflikt pomiędzy Prezydentem a komisarzem rządu – wojewodą Władysławem Jaroszewiczem. Ten niestety we wrześniu 1939 roku nie pozostał na swoim posterunku, opuścił Warszawę wraz z rządem – Stefan Starzyński pozostał w stolicy i podjął walkę w obronie Warszawy. Dla Starzyńskiego Honor i Ojczyzna to nie były puste frazesy, wstydził się swoich kolegów z obozu rządowego za ich ucieczkę we wrześniu 1939 roku, chciał własną postawą zrehabilitować to środowisko. Bez niego nie byłoby cywilnej obrony Warszawy, to właśnie Prezydent miasta potrafił połączyć wszystkie środowiska polityczne i wspólnie podjąć to wielkie wyzwanie – wziąć odpowiedzialność za mieszkańców Warszawy. Odmówił wyjazdu z miasta. Tworząc Komitet Obywatelski przy dowództwie Armii „Warszawa”, zapomniał o sporach, o różnicach dzielących obywateli i niechęci, jaką darzyli go przeciwnicy polityczni.

Starzyńskiemu bardzo zależało na organizacji wystawy techniczno-przemysłowej. Zarząd Miejski przygotowywał tereny pod przyszłą wystawę, znajdujące się pomiędzy al. Zieleniecką, Wałem Miedzeszyńskim i linią kolejową średnicową, leżące tuż obok mostu Poniatowskiego, naprzeciwko Parku Paderewskiego. Na stałych terenach wystawowych, łącznie ich powierzchnia wynosiła 38 ha,

na wiosnę 1944 roku planowane było otwarcie Powszechnej Wystawy Krajowej, celem uczczenia dwudziestopięciolecia odzyskania przez Polskę Niepodległości – miała ona godnie przedstawiać dorobek Polaków. Zostało wyznaczone miejsce pod budowę monumentalnego gmachu Muzeum Przemysłu i Techniki, do którego wzniesienia były zaangażowane władze Warszawy.

Prezydent Stefan Starzyński potrafił obudzić uśpione zainteresowanie mieszkańców swoim miastem, wyzwolił energię w warszawiakach skupionych w towarzystwach przyjaciół dzielnic. Współpracował z lokalnymi liderami, tworząc załączki społeczeństwa obywatelskiego. Wielkim sukcesem, świadczącym o przywiązaniu warszawiaków do miasta, była frekwencja podczas odbywających się w Muzeum Narodowym w Warszawie wystaw, poczynając od „Warszawy przyszłości”, poprzez „Dawną Warszawę”, a kończąc na „Warszawie wczoraj, dziś, jutro”, gdzie każdy mógł dowiedzieć się, co zostało zrobione do tej pory i jaka przyszłość czeka stolicę pod względem inwestycji, rozwoju, działania na rzecz stworzenia miasta nowoczesnego.

W 1934 roku, Stefan Starzyński został prezesem Związku Miast Polskich. W ostatnich latach przed wojną Związek ten był jedną z nielicznych już „wysp aktywnej demokracji w Polsce”. Jako prezes Stefan Starzyński stawał w obronie finansów miast polskich. Na przełomie 1935/1936 uporał się z kłopotami finansów społecznych, musiał się zmierzyć z fatalną sytuacją gospodarczą i finansową 601 miast. Związek Miast Polskich nie miał uprawnień zarządzania, miał prawo i obowiązek występowania do organów władzy rządowej z inicjatywą rozwiązywania problemów miast. To właśnie Starzyński wielokrotnie stawał w obronie miast polskich, w licznych memoriałach do władz państwowych, w wystąpieniach na zjazdach krajowych, w komisjach izb ustawodawczych. W wyniku jego starań, jako prezesa Związku Miast Polskich, na wiosnę 1938 roku poszerzono dochody miast, poprzez zwiększenie opłat drogowych, dotacji oraz odciążono budżety, uwalniając je od niektórych obowiązków powodujących dodatkowe wydatki.

Opierając się na licznych planach i studiach dobrze rozbudowanego i prężnie działającego Wydziału Planowania oraz na badaniach i danych innych wydziałów w Ratuszu, Prezydent Starzyński po raz pierwszy spróbował opracować kompleksowo najważniejsze inwestycje komunalne niezbędne dla stolicy. Z końcem 1937 roku wydał dyrektywę w sprawie przygotowania po raz pierwszy 4-letniego planu rozwoju Warszawy, zaś w 1939 roku wydał kolejną dyrektywę, tym razem w sprawie 10-letniego planu rozwoju stolicy.

Stopniowo realizował się układ stolicy, jaki ustalono w planie zabudowy Warszawy przyszłości. Budowa ulic o nawierzchniach ulepszonych była jedną z najbardziej palących potrzeb Warszawy. Rozwój problemu drogowego nieuchronnie prowadził do konieczności przebijania się przez stare dzielnice, duszące się w okowach ciasnych uliczek i tarasujące wielkie szlaki komunikacyjne stolicy. Terytorialny rozkład inwestycji drogowych objął przede wszystkim peryferie miasta. Wielkie obszary przedmieść zostały przecięte nowoczesnymi arteriami, jak ulica Marymoncka, Wolska, Grójecka, Puławska, Miedzeszyńska, Waszyngtona, Grochowska czy Radzywińska, których znaczenie dla rozwoju stolicy było wszechstronne. Sieć arterii wypadowych w powiązaniu z ulicami Śródmieścia stworzyła podstawę dla rozbudowy w miarę nowoczesnej komunikacji miejskiej. Przebicie trasy – wyprostowanie drogi na Żoliborz, było wielkim osiągnięciem przed wyborami do Rady Miejskiej Prezydenta Starzyńskiego, który skrócił żoliborzanom drogę do Śródmieścia o ok. 15 minut.

Warszawa za czasów Starzyńskiego rozwijała się na południe – Mokotów, intensywnie w kierunku północnym – Żoliborz, Marymont, Bielany oraz Targówek, Bródno i Pelcowizna, wschodnim – Grochów i w zachodnim – Wola i Ochota. Starzyński zdawał sobie sprawę, że istnieje wielka potrzeba budowy mostów na Wiśle, w tym – na północy, u wylotu ul. Krasińskiego, celem połączenia Żoliborza z Bródnem i innymi osiedlami Pragi.

Stolica, odepchnięta od rzeki, na nowo wracała ku Wiśle. Po latach zapomnienia odżyła tradycja i związek miasta z królową polskich rzek. „Frontem do Wisły” – to hasło, rzucone przez Związek Stowarzyszeń

Przyjaciół Wielkiej Warszawy podchwycił Starzyński i w konsekwencji nastąpiły inwestycje oraz modernizacja bulwarów warszawskich. Władze miasta zwracały szczególną uwagę na rozwój sportów wodnych i „oswajanie” szerokich rzesz społeczeństwa z Wisłą.

Park Wolski, Park im. gen. Orlicza-Dreszera na Mokotowie, Dolny Park na Żoliborzu, uporządkowanie Lasku Bielańskiego i Lasku na Kole, wykup terenów Olszyny Grochowskiej, liczne zieleńce i kwietniki to najważniejsze zdobycze Warszawy w zakresie zieleni, a wszystko zadziało się dzięki prezydentowi Starzyńskiemu i fachowcom, którymi się otoczył.

Stefana Starzyńskiego, który widział Warszawę nie tylko wielką i europejską, ale widział ją także uporządkowaną i ukwieconą, wspierał konkurs „Warszawa w kwiatach”. Od samego początku była to akcja, w którą włączyli się obywatele Warszawy.

Jednym z największych sukcesów Prezydenta miasta Stefana Starzyńskiego i jego bliskich współpracowników było niewątpliwie zrealizowanie wielkiej koncepcji połączenia Żoliborza ze Śródmieściem. Pierwszym etapem realizacji było zbudowanie wspólnie z Ministerstwem Komunikacji wiaduktu nad torami Dworca Gdańskiego wraz z dojazdami na osi ul. Mickiewicza i Bonifraterskiej. Drugim etapem, było przecięcie wielkiej arterii poprzez poszerzenie ul. Bonifraterskiej i przedłużenie do pl. Krasińskich. Na praskiej stronie miasta w latach 1934–1938 wybudowano ponad 313 tys. m² jezdni, 219 tys. m² chodników. Zbudowano ponad 136 tys. m² jezdni ulicznych z kostki gładkiej i asfaltu.

Do drugiej połowy 1938 roku Zarząd Miejski przeprowadził na wielką skalę inwestycje, przyspieszające rozwój przedmieść, tam gdzie trzeba było odrobić wieloletnie zaniedbania. Przedsiębiorstwa i wydziały miejskie rozpoczęły roboty objęte programem prac odwadniających, w tym uregulowanie kanałów na Pelcowiznie, Bródnie, Wilanowie czy Ochocie.

Zrobiono wiele w dziedzinie przyłączenia domów do miejskiej sieci wodociągowej. Rozwój wodociągów i kanalizacji przyczynił się znacznie do podniesienia sanitarnych warunków życia mieszkańców miasta.

Podjęto i przeprowadzono szereg zasadniczych prac renowacyjnych i inwestycyjnych na terenie Gazowni Miejskiej, rozbudowano i zmodernizowano urządzenia techniczne Fabryki Gazu i Fabryki Chemicznej. Rozbudowano sieć i zakup gazomierzy, które miały dostarczyć gaz mieszkańcom nowych dzielnic. Dzięki temu, liczba odbiorców gazu w 1937 roku wzrosła o 6913. Dążąc do wzmożenia bezpieczeństwa i podniesienia estetyki miasta, Gazownia Miejska unowocześniła oświetlenie gazowe ulic.

Od chwili ustąpienia koncesjonariusza z Elektrowni Warszawskiej w grudniu 1934 roku, przedsiębiorstwo to stale powiększało wytwórczość. Nastąpiło w mieście zwiększenie zużycia energii elektrycznej, poprzez modernizowanie ulic, podłączanie domów do sieci, dlatego też władze miasta postanowiły inwestować w Elektrownię na Powiślu. Intensywnie prowadzono akcję oświetlenia ulic elektrycznością w całym mieście.

Poprawiła się także autobusowa komunikacja miejska. Powiększono miejski tabor komunikacyjny. Budowano nowe tory tramwajowe, co pozwoliło na ulepszenie komunikacji, wzrosła też liczba wozów obsługujących teren miasta. Zarząd Miasta opracował 4-letni plan inwestycyjny, m.in. w zakresie komunikacji tramwajowej. Dyrekcja Tramwajów i Autobusów rozpoczęła najpilniejsze roboty. Tabor osobowy tramwajów miejskich w sierpniu 1938 roku składał się z 690 wozów, w tym 386 motorowych. Tabor autobusów złożony w roku 1934 z 45 wozów „Somua”, powiększył się do 84 wozów. Miasto ponadto zamówiło dalszą partię 56 wozów, w tym 44 pojazdy „Chevroleta”, z terminami dostawy do maja 1939 roku.

Odwieczny problem wywozu śmieci i oczyszczania miasta nie został do końca rozwiązany przez Prezydenta Stefana Starzyńskiego. Miasto w latach 1934–1938 przechodziło okres próby stosowania mechanicznej wywózki śmieci i zastąpienia wszelkiego rodzaju śmietników przez specjalnie przystosowane do tego celu wiadra blaszane. Sprawa utylizacji śmieci znajdowała się w fazie badań. W związku ze wzrostem gładkich nawierzchni stale powiększał się tabor mechanicznego oczyszczania.

Polityka nowych władz miasta również w zakresie przedsiębiorstw miejskich uległa zasadniczym zmianom. Stopniowo wprowadzono obniżki cen biletów tramwajowych i autobusowych, opłat za zużycie gazu. Miasto skierowało cały wysiłek inwestycyjny na zaniedbane przedmieścia, budowano kolektory i burzowce, przewody gazowe i elektryczne na Mokotowie, Woli, Kole, Ochocie i Pradze. Nastąpiło zwiększenie konsumpcji produktów wytwarzanych przez miasto.

Warszawa doby II RP nie do końca przypominała „Paryż Północy”, bardzo często ujawniał się widok prowincjonalnego miasta tonącego w błocie. W samym centrum, fasady kamienic ozdabiane były neonami, z bram wychodziła ukrywana nędza. Bezrobocie, a co za tym idzie bieda, było nierozwiązywalnym problemem nie tylko Warszawy. Wyjątkowo wstydliwą stroną miasta były enklawy biedy – osiedla dla bezdomnych.

Zarząd Miejski wspierał powstawanie mieszkań robotniczych w ramach Towarzystwa Osiedli Robotniczych. Miasto doprowadziło do osiedli wodę, elektryczność, kanalizację. Przy wsparciu władz Warszawy szybko rozrastała się dzielnica mieszkaniowa na Kole, budowana przez Towarzystwo Osiedli Robotniczych, jak również finansowana przez TOR przy ul. Pruszkowskiej na Ochocie. Wszystko to jednak było za mało.

Władze miejskie dokonały zasadniczej reorganizacji szpitalnictwa, usuwając chorych chronicznych oraz pseudochorych, uprzywilejowanych przez różne protekcje. Polityka Zarządu Miejskiego w zakresie leczenia szpitalnego zmierzała przede wszystkim w kierunku powiększenia liczby łóżek i unowocześnienia gmachów szpitalnych. Wzrosła też opieka nad dziećmi warszawskich szkół powszechnych. Lekarze szkolni kwalifikowali dzieci na kolonie letnie. Wysyłane były przede wszystkim dzieci ze środowisk gruźliczych oraz po przebytych zakażeniach gruźliczych pierwotnych i po ostrych wyniszczających chorobach, jak zapalenie płuc, opłucnej.

Dla Prezydenta Stefana Starzyńskiego oświata i warunki w szkołach były bardzo ważne. Wiele nowych budynków szkolnych zastąpiło lokale dzierżawione, a nieodpowiadające potrzebom szkolnym. Obok budowy szkół powszechnych, samorząd warszawski podejmował kroki naprawcze w szkolnictwie zawodowym, najbardziej zaniedbanym i najbardziej potrzebnym dla rozwoju gospodarczego Polski. W 1938 roku, we własnych miejskich gmachach mieściły się 122 szkoły, zaś 63 w gmachach wynajętych. W latach 1934–1938 wybudowano 26 nowych gmachów szkolnych łącznie o 402 salach.

Młodzież warszawskich szkół w chwili ukończenia nauki otrzymywała osobiście od Prezydenta Starzyńskiego imienne zaproszenia do wzięcia udziału w uroczystym pożegnaniu np. absolwentów szkół średnich ogólnokształcących. Co roku w Ratuszu odbywała się uroczystość, podczas której Prezydent Stefan Starzyński, w obecności wiceprezydenta miasta Jana Pohoskiego, wręczał młodzieży jako pamiątki książki.

Biblioteka Publiczna rozszerzała swoją działalność, przybywały w różnych częściach miasta, a zwłaszcza na przedmieściach, nowe filie – na Pradze, Żoliborzu, Woli, Powązkach i Ochocie oraz powstało dziewięć nowych wypożyczalni, a także czytelnie, biblioteki dla dzieci i młodzieży. Najubożsi mieszkańcy, ci, którzy potrafili czytać, mogli w końcu korzystać z książek. Na przestrzeni lat 1934–1939 Biblioteka Publiczna rozwinęła swoją działalność, dbając o rozwój czytelnii młodzieżowych, wypożyczalnie i powiększenie ilości obsługiwanych świetlic. Ogólna liczba placówek wzrosła z 33 do 182.

Starzyński dołożył wszelkich starań, aby znalazły się dodatkowe środki finansowe na budowę Muzeum Narodowego. 18 czerwca 1938 roku odbyła się uroczystość otwarcia tej placówki we własnym gmachu przy Al. 3 Maja 13. Marzenie Stefana Starzyńskiego się spełniło, w październiku 1938 roku została otwarta wystawa „Warszawa wczoraj, dziś, jutro”. Frekwencja przekroczyła milion zwiedzających i dostarczyła prezydentowi i jego współpracownikom wiele satysfakcji.

Starzyński rozpoczął akcję odsłonięcia starych murów obronnych Warszawy i udostępnił je ludności miasta. Z braku funduszy, prace te były prowadzone powoli. Tuż obok Zamku usunięto szpetne domy, dzięki czemu odsłonięto piękne prezbiterium kościoła Bernardynów o gotyckich murach z XV wieku.

Po raz pierwszy z inicjatywy Prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego najpiękniejsze pod względem architektonicznym i artystycznym kościoły, gmachy i pomniki stolicy oświetlone zostały przez cały rok, wieczorem w dniu świątecznym i przedświątecznym.

Ostatnim pomnikiem, który stanął w Warszawie przed wojną był pomnik Syreny, jako godło Warszawy. Prezydent Starzyński bardzo pragnął, aby pomnik powstał i dał mieszkańcom stolicy poczucie pewności i siły, tak jakby przeczuwał, że Syrena Warszawska stanie się symbolem miasta niepokonanego. Projektowanie pomnika zlecił Ludwice Nitschowej, która otrzymała od miasta, jako pracownię, nieczynną kotłownię na terenie Zespołu Stacji Filtrów. Jako miejsce na postawienie pomnika Prezydent, wraz z doradcami i z Ludwiką

Nitschową, wybrał Wybrzeże Kościuszkowskie u wylotu ul. Tamka, równoległe do nurtu rzeki – „Frontem do Wisły”. Prezydent chcąc zwrócić Warszawę w stronę Wisły, uczynił z rzeki najpiękniejszy klejnot, oprawiony w mury i zieleńce stolicy. Ten wysiłek uznać trzeba za najważniejszy w dziejach jego rządów w mieście, z którego istotnie zrobił wielkoeuropejską stolicę. Na Powiślu, gdzie urodził się Stefan Starzyński, stanęła Syrenka Warszawska – 5 kwietnia 1939 roku, jeszcze bez miecza.

Kilka dni po wybuchu wojny, gdy w Warszawie nie było już Prezydenta RP i rządu, w dniu 8 września 1939 roku, gen. Walerian Czumę powierzył pełnię władzy cywilnej w mieście Stefanowi Starzyńskiemu. Dowódca Obrony Warszawy powołał Starzyńskiego na stanowisko Komisarza Cywilnego przy Dowództwie Obrony Warszawy. Od pierwszych dni września 1939 roku niemal codziennie powtarzały się naloty bombowców, siejące spustoszenie w różnych dzielnicach stolicy. Spłonęło wiele domów, zginęły tysiące cywilnych mieszkańców. Niemcy zniszczyli lub uszkodzili szereg urządzeń użyteczności publicznej. Wojna coraz wyraźniej pokazywała swoje potworne oblicze. Rozpoczęła się obrona cywilna Warszawy i walka o dobra kultury. Od początku września rozpoczął się bój o Zamek Królewski, o ratowanie bezcennych zabytków i dzieł sztuki z całego miasta.

Swoim charakterystycznym – zmęczonym i zachrypniętym – głosem, Stefan Starzyński codziennie zwracał się do ludności Warszawy. „Przez radio wciąż przemawiał prezydent miasta, Starzyński. Zachęcał do wytrwania, pouczał, jak mamy postępować i wydawał różne rozporządzenia”. Przemówienia te podtrzymywały ducha oporu mieszkańców. W obliczu rosnących strat, braku środków obrony i coraz większych cierpień ludności, Prezydent żarliwymi wypowiedziami zagrzewał do walki w obronie miasta, apelował o spokój i porządek, wydawał też polecenia.

23 września 1939 roku Prezydent Starzyński po raz ostatni przemówił do ludności walczącego miasta. Nie mógł wiedzieć, że jego przemówienie przybierze formę manifestu, a za razem – testamentu:

Chciałem, by Warszawa była wielka. Wierzyłem, że wielką będzie. Ja i moi współpracownicy kreśliliśmy plany, robiliśmy szkice wielkiej Warszawy przyszłości. I Warszawa jest wielka. Prędkiej to nastąpiło, niż przypuszczaliśmy. Nie za lat pięćdziesiąt, nie za sto, lecz dziś widzę wielką Warszawę. Gdy teraz do Was mówię, widzę ją przez okno w całej wielkości i chwale, otoczoną kłębam dymu, rozczterwioną płomieniami ognia, wspaniałą, niezniszczalną, wielką, walczącą Warszawę. I choć tam, gdzie miały być wspaniałe sierocińce, gruzi leżą, choć tam, gdzie miały być parki, dziś są barykady gęsto trupami pokryte, choć płoną nasze biblioteki, choć palą się szpitale, nie za lat pięćdziesiąt, nie za sto lat, lecz dziś Warszawa broniąca honoru Polski jest u szczytu swej wielkości i chwały.

Niespełna miesiąc po kapitulacji Warszawy Prezydent Stefan Starzyński został aresztowany przez gestapo. Był przesłuchiwany w alei Szucha (dziś Mauzoleum Walki i Męczeństwa oddział Muzeum Niepodległości) i osadzony w Areszcie Centralnym przy ul. Daniłowiczowskiej, a stamtąd został przewieziony do więzienia przy ul. Rakowieckiej, skąd trafił na Pawiak (obecnie Muzeum Więzienia Pawiak oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie). Był więziony w izolacji na jego oddziale kobiecym, tzw. Serbii. Dzień przed Wigilią Bożego Narodzenia ślad po Prezydencie zginął. Okoliczności jego śmierci nie zostały wyjaśnione do dnia dzisiejszego, choć istnieje wiele hipotez.

Stefan Starzyński był tytanem pracy, najważniejsza dla niego była stolica. W 1939 roku pragnął bardzo zostać wybranym na Prezydenta miasta przez wszystkie odłamy społeczeństwa reprezentowane w Radzie Miejskiej. Nie widział w życiu innego celu poza ukochanym przez siebie miastem, z pasją i żarliwością oddając się bez reszty wizji wielkiej Warszawy.

Życie kazało mu cnotę niezłomności okazać w obliczu zbrodni dokonanej na słabszym narodzie przez potężnego najeźdźcę. Głos Jego nadawany przez Polskie Radio niemal do ostatniej chwili zagłady wzywał mieszkańców stolicy, której był Prezydentem, do obrony, i oskarżał świat, który silniejszym przyznaje prawo gwałtu. Przeszedł do naszej historii i winniśmy uchronić od zapomnienia wszystko, czego dokonał, nie tylko w dniach Wielkiej Próby, ale w powszednim dniu, codziennej pracy poświęconej Warszawie (A. Słonimski, *Alfabet wspomnień*, PIW, Warszawa 1989, s. 224).

Beata Michalec

[autorka książki *Stefan Starzyński gospodarz stolicy w latach 1934–1939*, Wydawnictwo Naukowe Muzeum Niepodległości, Warszawa 2021, wyd. 2, 2023]

MŁODOŚĆ

I. Stefan Starzyński w dzieciństwie
(zbiory prywatne)

2. Stefan Starzyński z bratem Mieczysławem
(zbiory prywatne)

3. Stefan Starzyński z braćmi Mieczysławem i Romanem
(zbiory prywatne)

4. Stefan Starzyński z braćmi Mieczysławem i Romanem
(zbiory prywatne)

5. Maturzysta Stefan Starzyński
(zbiory prywatne)

6. Uroczystość przeniesienia prochów Nieznanego Żołnierza
z cmentarza Orląt Lwowskich we Lwowie do Warszawy w 1925 roku.
Czwarty od lewej Stefan Starzyński (MN F-14570)

PREZYDENT WARSZAWY

7. Warszawa. Ratusz na placu Teatralnym (MN P-968)

8. Stefan Starzyński, prezydent m.st. Warszawy.
W gabinecie pracy (NAC 3/1/0/2/3405)

9. Minister spraw wewnętrznych
Marian Zyndram Kościałkowski
podczas inauguracyjnego przemówienia,
obok stoi prezydent m.st. Warszawy
Stefan Starzyński, 29.01.1935
(NAC 3/1/0/2/3369)

10. Plac Teatralny w Warszawie (MN P-3540)

11. Plac Teatralny w Warszawie (MN P-3541)

12. Pałac pod Blachą (MN P-3534)

13. Ulica Senatorska w Warszawie
(MN P-3532)

14. Plac Bankowy w Warszawie
(MN P-3537)

15. Plac Bankowy w Warszawie
(MN P-1055)

16. Pałac Mostowskich w Warszawie
(MN P-3539)

17. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński podczas wygłaszania odczytu pt. „O pomniku marszałka RP Józefa Piłsudskiego w Warszawie”, 9.08.1935 (NAC 3/1/0/2/3408)

18. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński podczas wygłaszania odczytu
pt. „O pomniku marszałka RP Józefa Piłsudskiego w Warszawie”, 9.08.1935
(NAC 3/1/0/2/3408)

19. Grupa trzech kadetów ze Lwowa
na urlopie w Warszawie,
lata 30. XX wieku (MN F-12653)

20. Budynek Poczty Głównej w Warszawie
(MN P-952)

21. Gmach Towarzystwa Ubezpieczeniowego
„Prudential” (MN P-1029)

22. Gmach Towarzystwa Ubezpieczeniowego
„Prudential” (MN P-1030)

23. Warszawa. Gmach Telefonów
Międzydzielowych (MN P-1063)

24. Warszawa. Bank Gospodarstwa
Krajowego (MN P-1064)

Warszawa. Pomnik J. Kilińskiego Varsovie. Monument de J. Kiliński

25. Pomnik Jana Kilińskiego
w Warszawie (MN P-1094)

26. Wjazd na most ks. Józefa Poniatowskiego
w Warszawie (MN P-1100)

WARSZAWA. Zachęta. — VARSOVIE. La Société des beaux Arts „Zachęta“.

27. Warszawa. Budynek Towarzystwa
Zachęty Sztuk Pięknych „Zachęta”
(MN P-1539)

WARSZAWA. Politechnika. — VARSOVIE. L'Ecole Polytechnique.

28. Politechnika Warszawska
(MN P-1540)

120977841

Zarząd Miejski w mieście st. Warszawie

MIESZKAŃCY STOLICY!

**Zbliża się dzień 19-go marca, dzień
Imienin Wodza Narodu,**

JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

Dzień ten, w którym cały Naród czci Imię swego Wodza, jest Świętem
Czynu Polskiego i wiary we własną moc i potęgę swego Państwa.

Stolica Rzeczypospolitej — Warszawa, która w okresie niewoli była
ośrodkiem naszych walk o Niepodległość, przedewszystkiem musi godnie
uczcić ten dzień, by dać zbiorowy wyraz hołdu **Pierwszemu
Żołnierzowi Polski.**

Niechaj więc gorejące ku Niemu stale uczuciem serca zamienia się
w dniu tym w jeden wielki płomień miłości Stolicy i niechaj każdy,
jak może i umie i jak go stać najlepiej, uczci dzień **Jego Imienia.**

**Wzywam Was, Mieszkańcy Warszawy, do
udekorowania domów i wystaw sklepowych,
oraz do powszechnego udziału we wszystkich
uroczystościach, jakie odbędą się w tym dniu.**

Wszelkie zaś organizacje ideowe, społeczne i zawodowe,
które pragną wziąć czynny udział w tym Świącie, zechcą zgłosić
swój akces do Komitetu Propagandy Czynu Polskiego (ulica
Święto-Krzyska Nr. 9).

Warszawa, w marcu 1935 r.

(—) **STEFAN STARZYŃSKI**
PREZYDENT MIASTA.

29. Odezwa prezydenta
Stefana Starzyńskiego z okazji imie-
nin Józefa Piłsudskiego.
(Polona, 120977841, DŻS IA 6i)

30. Uroczystość otwarcia parku
im. generała Sowińskiego na Woli. Warszawa,
3.08.1936 (NAC 3/1/0/9/7383)

31. Zebranie w sali Rady Miejskiej.
Członkowie prezydium wybierającego
komitet organizacyjny Święta Wiosny.
Przemawia senator Antoni Bogucki,
obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński,
27.02.1937 (NAC 3/1/0/6/3657)

32. Warszawa. Wybrzeże Gdańskie.
Budowa bulwaru (NAC 3/1/0/9/6916)

33. Fragment otwartego Bulwaru Gdańskiego
z bramą triumfalną, zbudowanego nad brzegiem
Wisły od mostu Kierbedzia do ulicy Krasińskiego
na Żoliborzu, 11.11.1936 (NAC 3/1/0/8/7391)

34. Uroczystość otwarcia wiaduktu żoliborskiego. Widoczni m.in. minister komunikacji Juliusz Ulrych (przecina wstęgę), obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński, 27.11.1937 (NAC 3/1/0/8/7384)

35. Prezydent Warszawy
Stefan Starzyński na uroczystości
otwarcia Bulwaru Gdańskiego
nad Wisłą między mostem Kierbedzia
i ulicą Krasińskiego, 11.11.1936
(NAC 3/1/0/8/7391)

36. Nowe śmieciarki Zakładu Oczyszczania Miasta
w siedzibie przy ul. Karowej 3 w Warszawie
(NAC 3/1/0/8/6715/3)

37. Autobusy linii „L” marki Chevrolet
na placu Wilsona (NAC 3/1/0/8/3858)

38. Jeden z ośmiu zagranicznych autobusów marki Henschel zakupionych dla Warszawy w 1937 roku (NAC 3/1/0/8/3855)

39. Otwarcie linii tramwajowej nr „16” na nowej trasie przedłużonej do Koła (NAC 3/1/0/8/4032/1)

40. Gazownia Miejska w Warszawie.
Piecownia systemu Glover — West
(3/1/0/8/1787)

41. Uczestnicy uroczystości zebrani
na dziedzińcu Elektrowni. Widoczni m.in.
dyr. Alfons Kuhn (przemawia) oraz
prezydent m. st. Warszawy Stefan Starzyński,
październik 1937 (NAC 3/1/0/8/1577)

42. Poświęcenie kamienia węgielnego
pod budowę budynku administracyjnego
Elektrowni Miejskiej w Warszawie.
Prezydent Stefan Starzyński dokonuje
wmurowania aktu erekcyjnego, 10.1937
(NAC 3/1/0/8/1577)

43. Prezydent m.st. Warszawy
Stefan Starzyński na ulicy Ślepej
w Warszawie, 1935
(NAC 3/1/0/2/3407)

44. Park na Woli. Uroczystość poświęcenia parku i sadzenie pierwszych drzewek. Widoczni prezydent Warszawy Stefan Starzyński, obok ksiądz kanclerz Mauersberger, 6.11.1935 (NAC 3/1/0/9/7382)

45. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński z absolwentami szkół średnich, 19.06.1936 (NAC 3/1/0/10/2644)

46. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński
wśród dzieci przybyłych na gwiazdkę
(NAC 3/1/0/2/3433)

47. Jubileusz 10-lecia Klubu Sportowego
Syrena w Warszawie. Prezydent Warszawy
Stefan Starzyński na przystani klubu wręcza
zawodnikom nagrody za turystykę wioślarską,
12.06.1938 (NAC 3/1/0/14/125)

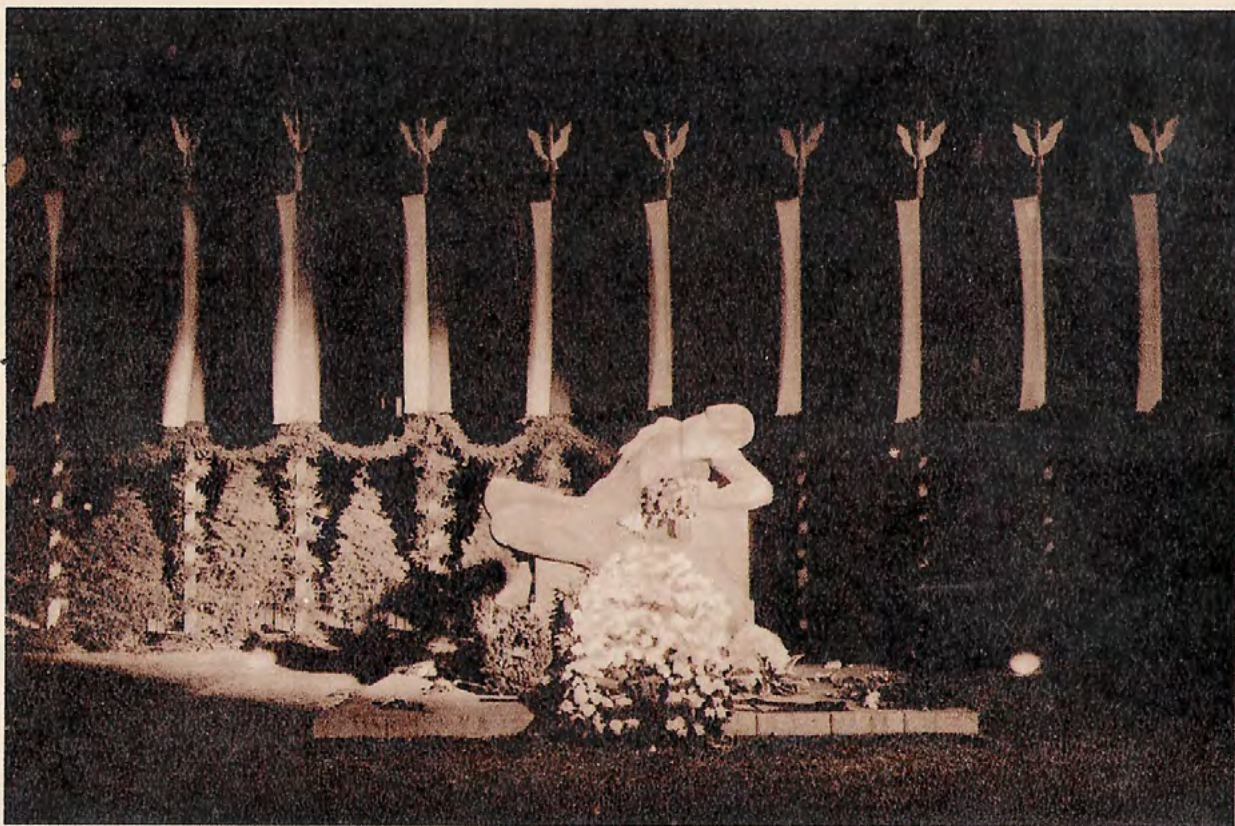
48. Pałac Belwederski (MN P-3527)

49. Plac w Belwederze, pawilon egipski (MN P-3529)

50. Pałac Saski w Warszawie (MN P-3530)

WARSZAWA. Pomnik „Peowiaków”. — VARSOVIE. Monument des combattants.

51. Pomnik Peowiaków na placu Małachowskiego
przed gmachem „Zachęty” (MN P-1453)

52. Odśnięcie tablicy pamiątkowej na budynku przy ul. Moniuszki, w którym zamieszkał Józef Piłsudski po powrocie z Magdeburga, 19.03.1936 (NAC 3/1/0/2/148)

53. Uroczystości imieninowe śp. Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Prezydent Stefan Starzyński składa wieniec przed Belwederem, 19.03.1938 (NAC 3/1/0/2/150)

Warszawa. Stare Miasto.

54. Rynek Starego Miasta
w Warszawie (MN P-1032)

WARSZAWA. Rynek na Starym Mieście. — VARSOVIE. Vieille Ville — Grande Place.

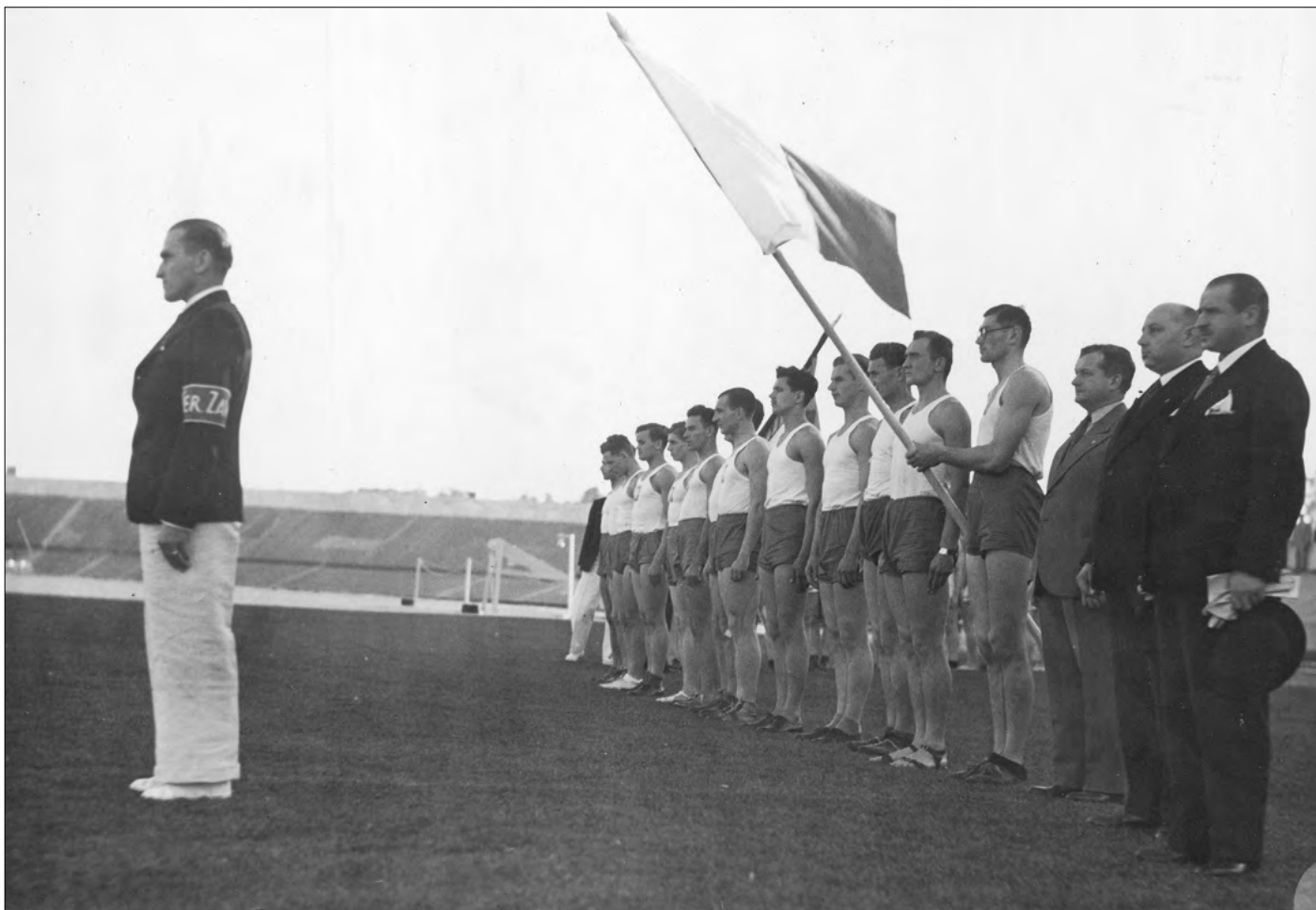
55. Rynek na Starym Mieście
w Warszawie (MN P-4718)

56. Stare Miasto. Uroczystość odsłonięcia murów obronnych przez marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Moment przecięcia wstęgi przez marszałka. Obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński. Warszawa, 10.10.1938 (NAC 3/1/0/9/7170)

57. Stare Miasto. Uroczystość odsłonięcia murów obronnych przez marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Zwiedzanie murów przez marszałka. Obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński. Warszawa, 10.10.1938 (NAC 3/1/0/9/7170)

58. Polscy zawodnicy na stadionie podczas powitania drużyn.
Widoczni m.in. lekkoatleta Janusz Kusociński oraz
prezydent Warszawy Stefan Starzyński, wrzesień 1936
(NAC 3/1/0/14/856)

59. Uczestnicy otwarcia wystawy pt. „Warszawa przyszłości”
w Muzeum Wojska w Warszawie przyglądają się projektowi
rozbudowy stolicy, 28.03.1936 (NAC 3/1/0/9/8484)

60. Wystawa pt. „Warszawa przyszłości” w Muzeum Wojska w Warszawie.
Prezydent Warszawy Stefan Starzyński objaśnia plany rozbudowy stolicy,
28.03.1936 (NAC 3/1/0/9/8484)

61. Widok pojedynczego bloku w osiedlu
Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole
przy ul. Obozowej (MN F-7532)

62. Osiedle Towarzystwa Osiedli Robotniczych
na Kole w Warszawie (MN F-7533)

63. Widok ogólny pierwszej części osiedla Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole, wybudowanej między ul. Obozową i Bolecha, widziany od strony ul. Dahlberga, w 1936 roku (MN F-7534)

64. Dom Społeczny im. Stefana Żeromskiego w Osiedlu Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole (MN F-7535)

65. Osiedle Towarzystwa Osiedli
Robotniczych na Kole w Warszawie
(MN F-7536)

66. Osiedle Towarzystwa Osiedli
Robotniczych na Kole w Warszawie
(MN F-7537)

67. Uruchomienie wodociągów w Warszawie, 24.10.1936 (NAC 3/1/0/8/6629)

68. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński
na wystawie międzynarodowej w Paryżu
w 1937 roku (zbiory prywatne)

69. Muzeum Narodowe w Warszawie
(MN P-4712)

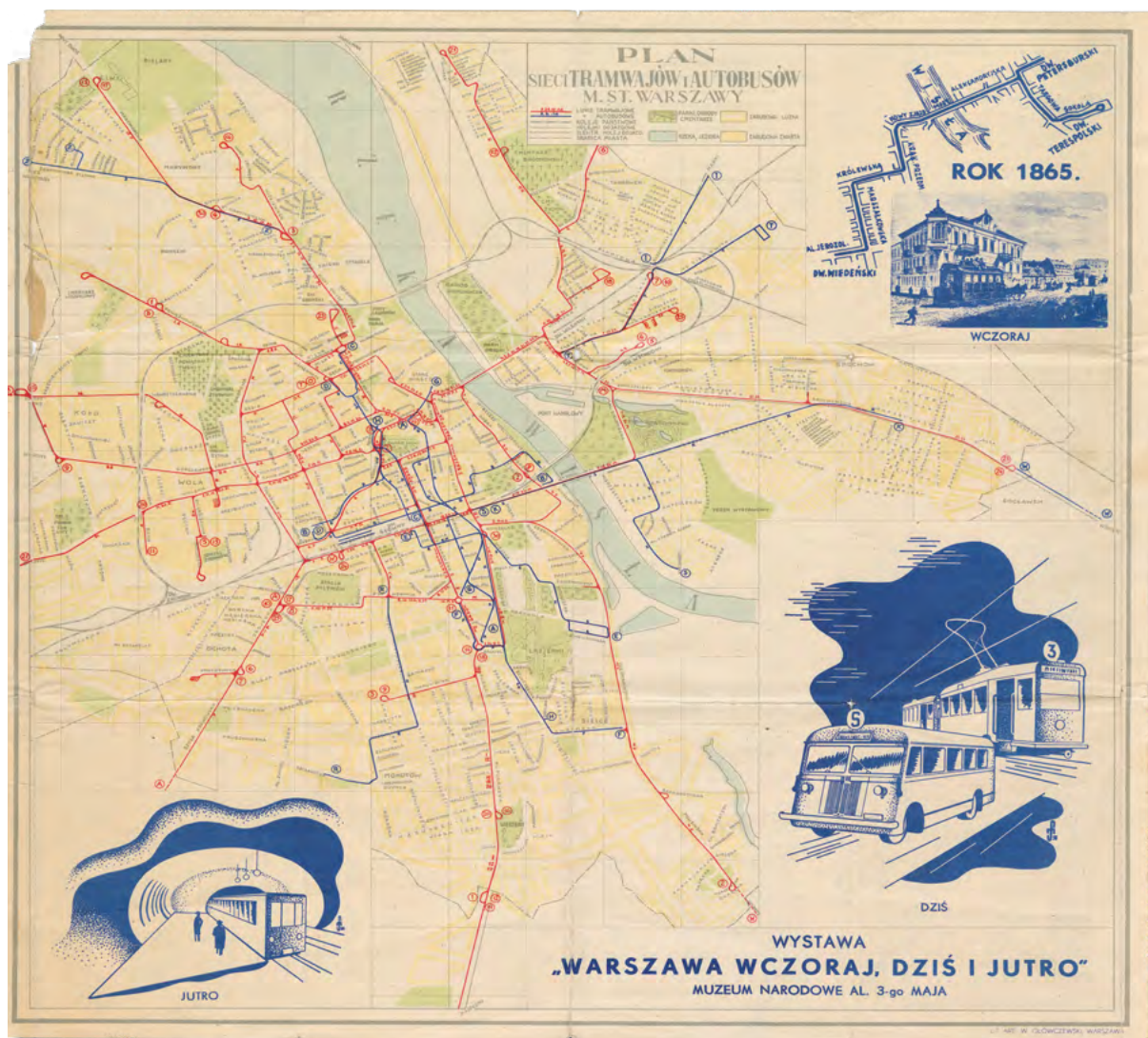
70. Otwarcie wystawy pt. „Warszawa wczoraj, dziś, jutro” w Muzeum Narodowym w Warszawie.
Prezydent RP Ignacy Mościcki przecina wstęgę, 13.10.1938 (NAC 3/1/0/9/8487/1)

71. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński rozmawia z naczelnikiem Wydziału Regulacji inżynierem Różańskim. W tle widoczne ekspozycje wystawy, 13.10.1938 (NAC 3/1/0/9/8487)

72. Wystawa pt. „Warszawa wczoraj, dziś, jutro” w Muzeum Narodowym w Warszawie. Makieta przedstawiająca Gazownię Miejską na Woli (NAC 3/1/0/9/8487/12)

73. Plan sieci tramwajów i autobusów m.st. Warszawy prezentowany podczas wystawy pt. „Warszawa wczoraj, dziś, jutro” w Muzeum Narodowym w Warszawie, 1938 (zbiory biblioteczne MN 15712a)

74. Pomnik Syreny na Wybrzeżu Kościuszkowskim
(NAC 3/1/0/9/7257)

Cztery lata rządów Prezydenta Warszawy
Stefana Starzyńskiego

Mieszkańcom
Mokotowa, Ochoty, Sielc i Siekierak

DAŁY

1

Nowoczesną arterię komunikacyjną, uzyskaną
dzięki przebudowie ul. Puławskiej
Nową arterię komunikacyjną przez Al. Niepodleg-
łości na trasie ul. Szustra—ul. Koszykowa
490.000 mtr. kw. nowych bruków, 190.000 mtr.
kw. nowych chodników na 65 ulicach
Przedłużenie tras 6 linii tramwajowych
Uruchomienie 1 nowej linii tramwajowej
Uruchomienie 2 nowych linii autobusowych
6 kilometrów nowych torów tramwajowych
30 kilometrów kanałów odwadniających
54 kilometry nowej sieci wodociągowo-kanaliza-
cyjnej
20 kilometrów nowej sieci gazowej
6 nowych gmachów szkolnych
Nowe parki, skwery i zieleńce

Głosując na kandydatów, zgłoszonych na liściach
Nr. 1 zapewniacie Warszawie dalsze kierownictwo
Prezydenta Starzyńskiego, a Waszej Dzielnicy jesz-
cze większy i jeszcze pełniejszy rozwój.

**NARODOWO GOSPODARCZY
KOMITET SAMORZĄDOWY**

LISTA NR 1

Druk. J. E. Skroblińskiego, Senatorska 21, tel. 3.42-07.

**WYBORY
1938**

75. Ulotka Narodowo-Gospodarczego
Komitetu Samorządowego startującego
z listy nr 1, Warszawa, 1938
(Polona 90760017, DŻS I A 6 c5)

76. Wybory do Rady Miejskiej w Warszawie w 1938 roku.
Transparent agitacyjny na warszawskiej ulicy
(NAC 3/1/0/2/3370/7)

OBYWATELE!

P. General Czuma Dowódca Obrony Stolicy
rozkazem z dnia dzisiejszego mianował mnie
Komisarzem Cywilnym przy Dowództwie
Obrony Stolicy.

Obejmując władzę, podporządkowuję sobie wszystkie lokalne urzędy cywilne, których przedstawiciele zgłaszać się mają po instrukcje oraz wzywam wszystkich obywateli Stolicy, aby zgodnie z wezwaniami ogłaszanymi przez radio stanęli z powrotem na swoich posterunkach, a życie codzienne toczyło się normalnie.

Celem mej pracy jest zapewnić wojsku zaspokajanie wszelkich jego potrzeb i zabezpieczyć normalne funkcjonowanie życia codziennego ludności cywilnej.

Policja Państwowa a ze strony społeczeństwa Straż Obywatelska zapewnią ludności ład i porządek.

Komisarz Cywilny
przy Dowództwie Obrony Stolicy
STARZYŃSKI

Maj. rez.

Warszawa, dnia 8 września 1939 r.

Drukarnia Miejska, Warszawa.

WRZESIEŃ 1939

77. Odezwa Stefana Starzyńskiego informująca o mianowaniu go Komisarzem Cywilnym przy Dowództwie Obrony Warszawy oraz o celu jego pracy – zabezpieczeniu funkcjonowania życia codziennego ludności cywilnej. Warszawa, 8.09.1939 (MN Mak.1029)

KOMISARZ CYWILNY
przy Dowództwie Obrony Warszawy.

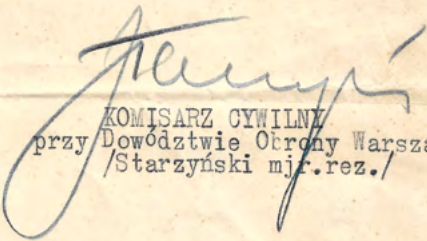
Warszawa, dn. 7 września 1939 r.

JWielmożny Pan

Stanisław Kochanowicz

w m i e j s c u .

Przesyłam na ręce Pana bardzo serdeczne podziękowanie dla mieszkańców domu Nr.7 przy ul. Zajęczej za ofiarowanie na cele związane z obroną Warszawy kwoty zŁ.75.-
/siedemdziesiąt pięć zŁ./.-

KOMISARZ CYWILNY
przy Dowództwie Obrony Warszawy
/Starzyński mjr.rez./

78. Pismo Komisarza Cywilnego przy Dowództwie Obrony Warszawy —
Stefana Starzyńskiego do Stanisława Kochanowicza z podziękowaniem
dla mieszkańców domu nr 7 przy ul. Zajęczej za ofiarowanie
75 zł na obronę Warszawy. Warszawa, 1939 (MN E15948)

17 1352 11 IX 39 11 IX 1939 11 IX 1939

ZARZĄDZENIE KOMISARZA CYWILNEGO PRZY DOWÓDZTWIE OBRONY WARSZAWY

Powołuje się do życia Bataliony Pracy, których zadaniem będzie wykonywanie robót, związanych z obroną Stolicy.

Wzywa się ochotników do natychmiastowego rejestrowania się w punktach wskazanych poniżej. Należy ze sobą przynieść zaświadczenia z poprzednich prac w okresie ostatniego roku.

Do wstąpienia do Batalionów Pracy należy mieć ukończone 17 lat i nie więcej jak 55 lat, silną budowę ciała i żadnych widocznych niedomagań fizycznych. W Baonach Pracy obowiązuje dyscyplina wojskowa.

Przy tworzeniu Ochotniczego Pułku Obrońców Warszawy uczestnicy Baonów Pracy będą mieli przed innymi pierwszeństwo.

Przyjmowani są pracownicy fizyczni na równi z umysłowymi.

Na stanowiska komendantów wszelkich stopni mogą zgłaszać się do gmachu NIK — Al. Szucha Nr 23 — indywidualnie: geome-try i miernicy, technicy i inżynierowie budowlani, drogowi, oraz wszelkich specjalności, w których roboty ziemne odgrywają po-ważniejszą rolę.

PUNKTY REJESTRACYJNE:

- 1) Rozbrat 26 — Gimnazjum Miejskie Żeńskie.
- 2) Pl. Starynkiewicza 7 — Dom Turystyczny.
- 3) Prosta 14 — Gimnazjum Zgromadzenia Kupców.
- 4) Barokowa 5 (Ogród Krasińskich) — Szkoła Powszechna.
- 5) Kowelska 1 — Szkoła Powszechna.
- 6) Skaryszewska 8 — Gimnazjum Miejskie.

Apeluję o składanie darów na rzecz Baonów Pracy w po-staci środków opatrunkowych oraz sprzętu kuchennego i stoło-wego. Dary te proszę składać w gmachu Najwyższej Izby Kon-troli Państwa — Al. Szucha Nr 23.

(—) ST. STARZYŃSKI
KOMISARZ CYWILNY

przy dowództwie Obrony Warszawy

Warszawa, dn. 11 września 1939 r.

79. Zarządzenie Komisarza Cywilnego
przy Dowództwie Obrony Warszawy —
Stefana Starzyńskiego powołujące
Bataliony Pracy, Warszawa, 11.09.1939,
(Polona 76236408, DŻS IA 7 Cim)

80. Robotnicze Bataliony
Obrony Warszawy przy kopaniu
okopów w czasie obrony miasta
we wrześniu 1939 roku (MN F-3033)

81. Zniszczone kamienice przy ulicy
Nowy Świat w okolicach skrzyżowania
z ulicami Chmielną i Pierackiego
(MN F-4462)

82. Pałac Czapskich zniszczony
w czasie działań wojennych
we wrześniu 1939 roku (MN F-5566)

83. Płonąca kamienica podczas
oblężenia Warszawy przez wojska
niemieckie we wrześniu 1939 roku
(MN F-5581)

84. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Krakowskie Przedmieście. Kamienica narożna przy ulicy Traugutta (MN F-14718)

85. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Wiadukt mostu ks. Józefa Poniatowskiego na terenie Powiśla (MN F-14719)

86. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej.
Zamek Królewski w Warszawie ze zniszczonym dachem
oraz kolumna Zygmunta III Wazy na placu Zamkowym
(MN F-14720)

87. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Zniszczony w czasie działań wojennych budynek Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu na placu Bankowym w Warszawie (MN F-14723)

88. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Gruzy zniszczonego budynku przed wejściem do jednego z kościołów warszawskich (MN F-14725)

89. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Zniszczony działaniami wojennymi budynek Dworca Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej przy ulicy Marszałkowskiej (MN F-14726)

90. Grób na chodniku w Alejach Jerozolimskich w Warszawie (MN F-14730)

23. IX. 1939

H-HR

TA7

1939

H-HR
45

OBYWATELE!

Dzisiejszy nalot nieprzyjacielski z niezwykłą furią niszczący miasto wszelkimi możliwymi środkami obliczony jest niewątpliwie na wzniecenie popłochu i strachu wśród ludności Stolicy, celem załamania jej ducha.

Według posiadanych informacji są to ostatnie w tym kierunku próby przed odlotem bombowców niemieckich na front zachodni.

Niezwykłe nasilenie nalotu i liczba biorących w nim udział bombowców informacje te potwierdza.

Niszczenie naszej Stolicy jest już faktem dokonany. Nic gorszego spotkać już nas nie może. W imię Boga i Ojczyzny przetrwamy.

W warunkach jakie się dziś wytworzyły zarządziłem doraźną rozbiórkę po mieście produktów żywnościowych, celem udostępnienia jej w ten sposób ludności.

Wzywam wszystkich obywateli aby współdziałali w spokojnym i sprawiedliwym ich rozdziale, zwłaszcza najbardziej potrzebującym.

Czynione są wszelkie możliwe wysiłki, celem najszybszej naprawy uszkodzeń wodociągów i elektrowni. Narazie celem umożliwienia ludności zaopatrywania się w wodę zarządziłem rozstawienie w różnych punktach miasta kadzi z wodą, dostarczanie wody do szpitali itd.

Wszystkie organizacje, mające na celu zaspokojenie potrzeb ludności działać będą nadal bez przerwy.

Wzywam każdego, aby w miarę swych sił i możliwości pozostawał na swym posterunku, potęgując sprawność i siłę i dając dowody odwagi czy nawet bohaterstwa.

Obywatele! Pamiętajcie, że oczy całej Polski i całego świata zwrócone są obecnie na Warszawę.

Wytrwamy i zwyciężymy!

(--) ST. STARZYŃSKI

major rez.

PREZYDENT MIASTA

Warszawa, dn. 25 września 1939 r., godz. 15-ta.

DRUKARNIA MIEJSKA. UL. MIODOWA 23 2007 K 1054/5

91. Odezwa Stefana Starzyńskiego
do mieszkańców. Warszawa, 25.09.1939
(Polona 76675874, DŻS IA 7 Cim)

92. Warszawa 25–27 września 1939 roku.
Ulica Wierzbowa w stronę placu Saskiego
(MN P-783)

93. Ruiny kościoła św. Aleksandra
na placu Trzech Krzyży w Warszawie
(MN P-4851)

94. Broń polska złożona pod pomnikiem Kilińskiego na placu Krasińskich po kapitulacji Warszawy (MN F-2830)

95. Armaty i wozy zdane Niemcom przez kapitulujące oddziały broniące Warszawy i złożone przed budynkiem ratusza miejskiego (MN F-2908)

Gratuluję córce Massy, która tak
bohaterko i poświęcenie wywiązała się
we wrześniu 1939r. —

składam za dalsze jej
dobrodrojeństwa pod adresem
b. współtowarzyski niedoli

serdeczną podziękę

Jadwiga Obrzycka

G. XI. 1942r.

Sekretarka Pana Prezydenta
Stefana Starzyńskiego

96. Podziękowanie za udział
w obronie cywilnej Warszawy,
wyrażone przez sekretarkę
prezydenta Stefana Starzyńskiego.
Warszawa, 1942 (MN E7712)

WARSZAWA. Powązki. Groby zasłużonych. — VARSOVIE. Powązki. — Les Tombeaux des bien merités.

97. Aleja Zasłużonych na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie
(MN P-3467)

DZIŚ WIDZĘ WIELKĄ WARSZAWĘ

98. Pomnik Syreny na Powiślu w Warszawie
(Wikipedia, fot. Adrian Gryczuk)

99. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

100. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

101. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

102. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

103. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

104. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

SPIS ILUSTRACJI

Młodość

1. Stefan Starzyński w dzieciństwie (zbiory prywatne)
2. Stefan Starzyński z bratem Mieczysławem (zbiory prywatne)
3. Stefan Starzyński z braćmi Mieczysławem i Romanem (zbiory prywatne)
4. Stefan Starzyński z braćmi Mieczysławem i Romanem (zbiory prywatne)
5. Maturzysta Stefan Starzyński (zbiory prywatne)
6. Uroczystość przeniesienia prochów Nieznanego Żołnierza z cmentarza Orląt Lwowskich we Lwowie do Warszawy w 1925 roku. Czwarty od lewej Stefan Starzyński (MN F-I 4570)

Prezydent Warszawy 1934-1939

7. Warszawa. Ratusz na placu Teatralnym (MN P-968)
8. Stefan Starzyński, prezydent m.st. Warszawy. W gabinecie pracy (NAC 3/1/0/2/3405)
9. Minister spraw wewnętrznych Marian Zyndram Kościałkowski podczas inauguracyjnego przemówienia, obok stoi prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński, 29.01.1935 (NAC 3/1/0/2/3369)
10. Plac Teatralny w Warszawie (MN P-3540)
11. Plac Teatralny w Warszawie (MN P-3541)
12. Pałac pod Błachą (MN P-3534)
13. Ulica Senatorska w Warszawie (MN P-3532)
14. Plac Bankowy w Warszawie (MN P-3537)
15. Plac Bankowy w Warszawie (MN P-1055)
16. Pałac Mostowskich w Warszawie (MN P-3539)
17. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński podczas wygłaszania odczytu pt. „O pomniku marszałka RP Józefa Piłsudskiego w Warszawie”, 9.08.1935 (NAC 3/1/0/2/3408)

18. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński podczas wygłaszania odczytu pt. „O pomniku marszałka RP Józefa Piłsudskiego w Warszawie”, 9.08.1935 (NAC 3/1/0/2/3408)
19. Grupa trzech kadetów ze Lwowa na urlopie w Warszawie, lata 30. XX wieku (MN F-12653)
20. Budynek Poczty Głównej w Warszawie (MN P-952)
21. Gmach Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Prudential” (MN P-1029)
22. Gmach Towarzystwa Ubezpieczeniowego „Prudential” (MN P-1030)
23. Warszawa. Gmach Telefonów Międzydzielcowych (MN P-1063)
24. Warszawa. Bank Gospodarstwa Krajowego (MN P-1064)
25. Pomnik Jana Kilińskiego w Warszawie (MN P-1094)
26. Wjazd na most ks. Józefa Poniatowskiego w Warszawie (MN P-1100)
27. Warszawa. Budynek Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych „Zachęta” (MN P-1539)
28. Politechnika Warszawska (MN P-1540)
29. Odezwa prezydenta Stefana Starzyńskiego z okazji imienin Józefa Piłsudskiego. (Polona, 120977841, DŹS IA 6i)
30. Uroczystość otwarcia parku im. generała Sowińskiego na Woli. Warszawa, 3.08.1936 (NAC 3/1/0/9/7383)
31. Zebranie w sali Rady Miejskiej. Członkowie prezydium wybierającego komitet organizacyjny Święta Wiosny. Przemawia senator Antoni Bogucki, obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński, 27.02.1937 (NAC 3/1/0/6/3657)
32. Warszawa. Wybrzeże Gdańskie. Budowa bulwaru (NAC 3/1/0/9/6916)
33. Fragment otwartego Bulwaru Gdańskiego z bramą triumfalną, zbudowanego nad brzegiem Wisły od mostu Kierbedzia do ulicy Krasińskiego na Żoliborzu, 11.11.1936 (NAC 3/1/0/8/7391)
34. Uroczystość otwarcia wiaduktu żoliborskiego. Widoczni m.in. minister komunikacji Juliusz Ulrych (przecina wstęgę), obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński, 27.11.1937 (NAC 3/1/0/8/7384)
35. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński na uroczystości otwarcia Bulwaru Gdańskiego nad Wisłą między mostem Kierbedzia i ulicą Krasińskiego, 11.11.1936 (NAC 3/1/0/8/7391)
36. Nowe śmieciarki Zakładu Oczyszczania Miasta w siedzibie przy ul. Karowej 3 w Warszawie (NAC 3/1/0/8/6715/3)
37. Autobusy linii „L” marki Chevrolet na placu Wilsona (NAC 3/1/0/8/3858)
38. Jeden z ośmiu zagranicznych autobusów marki Henschel zakupionych dla Warszawy w 1937 roku (NAC 3/1/0/8/3855)
39. Otwarcie linii tramwajowej nr „16” na nowej trasie przedłużonej do Koła (NAC 3/1/0/8/4032/1)
40. Gazownia Miejska w Warszawie. Piecownia systemu Glover – West (3/1/0/8/1787)
41. Uczestnicy uroczystości zebrani na dziedzińcu Elektrowni. Widoczni m.in. dyr. Alfons Kuhn (przemawia) oraz prezydent m. st. Warszawy Stefan Starzyński, październik 1937 (NAC 3/1/0/8/1577)
42. Poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę budynku administracyjnego Elektrowni Miejskiej w Warszawie. Prezydent Stefan Starzyński dokonuje wmurowania aktu erekcyjnego, 10.1937 (NAC 3/1/0/8/1577)
43. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński na ulicy Ślepej w Warszawie, 1935 (NAC 3/1/0/2/3407)
44. Park na Woli. Uroczystość poświęcenia parku i sadzenie pierwszych drzewek. Widoczni prezydent Warszawy Stefan Starzyński, obok ksiądz kanclerz Mauersberger, 6.11.1935 (NAC 3/1/0/9/7382)

45. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński z absolwentami szkół średnich, 19.06.1936 (NAC 3/1/0/10/2644)
46. Prezydent m.st. Warszawy Stefan Starzyński wśród dzieci przybyłych na gwiazdkę (NAC 3/1/0/2/3433)
47. Jubileusz 10-lecia Klubu Sportowego Syrena w Warszawie. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński na przystani klubu wręcza zawodnikom nagrody za turystykę wioślarską, 12.06.1938 (NAC 3/1/0/14/125)
48. Pałac Belwederski (MN P-3527)
49. Plac w Belwederze, pawilon egipski (MN P-3529)
50. Pałac Saski w Warszawie (MN P-3530)
51. Pomnik Peowiaków na placu Małachowskiego przed gmachem „Zachęty” (MN P-1453)
52. Odsłonięcie tablicy pamiątkowej na budynku przy ul. Moniuszki, w którym zamieszkał Józef Piłsudski po powrocie z Magdeburga, 19.03.1936 (NAC 3/1/0/2/148)
53. Uroczystości imieninowe śp. Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Prezydent Stefan Starzyński składa wieniec przed Belwederem, 19.03.1938 (NAC 3/1/0/2/150)
54. Rynek Starego Miasta w Warszawie (MN P-1032)
55. Rynek na Starym Mieście w Warszawie (MN P-4718)
56. Stare Miasto. Uroczystość odsłonięcia murów obronnych przez marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Moment przecięcia wstęgi przez marszałka. Obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński. Warszawa, 10.10.1938 (NAC 3/1/0/9/7170)
57. Stare Miasto. Uroczystość odsłonięcia murów obronnych przez marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Zwiedzanie murów przez marszałka. Obok prezydent Warszawy Stefan Starzyński. Warszawa, 10.10.1938 (NAC 3/1/0/9/7170)
58. Polscy zawodnicy na stadionie podczas powitania drużyn. Widoczni m.in. lekkoatleta Janusz Kusociński oraz prezydent Warszawy Stefan Starzyński, wrzesień 1936 (NAC 3/1/0/14/856)
59. Uczestnicy otwarcia wystawy pt. „Warszawa przyszłości” w Muzeum Wojska w Warszawie przyglądają się projektowi rozbudowy stolicy, 28.03.1936 (NAC 3/1/0/9/8484)

60. Wystawa pt. „Warszawa przyszłości” w Muzeum Wojska w Warszawie. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński objaśnia plany rozbudowy stolicy, 28.03.1936 (NAC 3/1/0/9/8484)
61. Widok pojedynczego bloku w osiedlu Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole przy ul. Obozowej (MN F-7532)
62. Osiedle Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole w Warszawie (MN F-7533)
63. Widok ogólny pierwszej części osiedla Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole, wybudowanej między ul. Obozową i Bolecha, widziany od strony ul. Dahlberga, w 1936 roku (MN F-7534)
64. Dom Społeczny im. Stefana Żeromskiego w Osiedlu Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole (MN F-7535)
65. Osiedle Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole w Warszawie (MN F-7536)
66. Osiedle Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Kole w Warszawie (MN F-7537)
67. Uruchomienie wodociągów w Warszawie, 24.10.1936 (NAC 3/1/0/8/6629)
68. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński na wystawie międzynarodowej w Paryżu w 1937 roku (zbiory prywatne)
69. Muzeum Narodowe w Warszawie (MN P-4712)
70. Otwarcie wystawy pt. „Warszawa wczoraj, dziś i jutro” w Muzeum Narodowym w Warszawie. Prezydent RP Ignacy Mościcki przecina wstęgę, 13.10.1938 (NAC 3/1/0/9/8487/1)
71. Prezydent Warszawy Stefan Starzyński rozmawia z naczelnikiem Wydziału Regulacji inżynierem Różańskim. W tle widoczne ekspozycje wystawy, 13.10.1938 (NAC 3/1/0/9/8487)
72. Wystawa pt. „Warszawa wczoraj, dziś i jutro” w Muzeum Narodowym w Warszawie. Makietą przedstawiająca Gazownię Miejską na Woli (NAC 3/1/0/9/8487/12)
73. Plan sieci tramwajów i autobusów m.st. Warszawy prezentowany podczas wystawy pt. „Warszawa. Wczoraj, dziś i jutro” w Muzeum Narodowym w Warszawie, 1938 (zbiory biblioteczne MN 15712a)
74. Pomnik Syreny na Wybrzeżu Kościuszkowskim (NAC 3/1/0/9/7257)

Wybory 1938

75. Ulotka Narodowo-Gospodarczego Komitetu Samorządowego startującego z listy nr 1, Warszawa, 1938 (Polona 90760017, DŹS IA 6 c5)
76. Wybory do Rady Miejskiej w Warszawie w 1938 roku. Transparent agitacyjny na warszawskiej ulicy (NAC 3/1/0/2/3370/7)

Wrzesień 1939

77. Odezwa Stefana Starzyńskiego informująca o mianowaniu go Komisarzem Cywilnym przy Dowództwie Obrony Warszawy oraz o celu jego pracy – zabezpieczeniu funkcjonowania życia codziennego ludności cywilnej. Warszawa, 8.09.1939 (MN Mak.1029)
78. Pismo Komisarza Cywilnego przy Dowództwie Obrony Warszawy – Stefana Starzyńskiego do Stanisława Kochanowicza z podziękowaniem dla mieszkańców domu nr 7 przy ul. Zajęczej za ofiarowanie 75 zł na obronę Warszawy. Warszawa, 1939 (MN EI5948)
79. Zarządzenie Komisarza Cywilnego przy Dowództwie Obrony Warszawy – Stefana Starzyńskiego powołujące Bataliony Pracy, Warszawa, 11.09.1939, (Polona 76236408, DŹS IA 7 Cim)
80. Robotnicze Bataliony Obrony Warszawy przy kopaniu okopów w czasie obrony miasta we wrześniu 1939 roku (MN F-3033)
81. Zniszczone kamienice przy ulicy Nowy Świat w okolicach skrzyżowania z ulicami Chmielną i Pierackiego (MN F-4462)
82. Pałac Czapskich zniszczony w czasie działań wojennych we wrześniu 1939 roku (MN F-5566)
83. Płonąca kamienica podczas oblężenia Warszawy przez wojska niemieckie we wrześniu 1939 roku (MN F-5581)
84. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Krakowskie Przedmieście. Kamienica narożna przy ulicy Traugutta (MN F-14718)
85. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Wiadukt mostu ks. Józefa Poniatowskiego na terenie Powiśla (MN F-14719)
86. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Zamek Królewski w Warszawie ze zniszczonym dachem oraz kolumna Zygmunta III Wazy na placu Zamkowym (MN F-14720)

87. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Zniszczony w czasie działań wojennych budynek Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu na placu Bankowym w Warszawie (MN F-I4723)
88. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Gruzy zniszczonego budynku przed wejściem do jednego z kościołów warszawskich (MN F-I4725)
89. Warszawa zburzona w czasie II wojny światowej. Zniszczony działaniami wojennymi budynek Dworca Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej przy ulicy Marszałkowskiej (MN F-I4726)
90. Grób na chodniku w Alejach Jerozolimskich w Warszawie (MN F-I4730)
91. Odezwa Stefana Starzyńskiego do mieszkańców. Warszawa, 25.09.1939 (Pola 76675874, DŻS IA 7 Cim)
92. Warszawa 25–27 września 1939 roku. Ulica Wierzbowa w stronę placu Saskiego (MN P-783)
93. Ruiny kościoła św. Aleksandra na placu Trzech Krzyży w Warszawie (MN P-4851)
94. Broń polska złożona pod pomnikiem Kilińskiego na placu Krasińskich po kapitulacji Warszawy (MN F-2830)
95. Armaty i wozy zdane Niemcom przez kapitulujące oddziały broniące Warszawy i złożone przed budynkiem ratusza miejskiego (MN F-2908)
96. Podziękowanie za udział w obronie cywilnej Warszawy, wyrażone przez sekretarkę prezydenta Stefana Starzyńskiego. Warszawa, 1942 (MN E7712)
97. Aleja Zasłużonych na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie (MN P-3467)

Dziś widzę wielką Warszawę

98. Pomnik Syreny na Powiślu w Warszawie (Wikipedia, fot. Adrian Gryczuk)
99. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)
100. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)
101. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)
102. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)
103. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)
104. Współczesna Warszawa (fot. Cezary Warś)

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- Archiwum Stanisława Lorentza (ASL), [MNW DEP]: (I 115), s. 59; (I 118), s. 56, s. 57, s. 75; (I 121), s. 116
- Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (ATPW): Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (TPW) za rok 1984; Teczka – Imprezy Zarządu Głównego i Oddziałów, cz. IV. Zaproszenie; Teczka – Oddział Śródmieście TPW. Informacja – zawiadomienie dla członków Oddziału z dnia 20 grudnia 1975 roku; Teczka – Oddział Wola TPW. Zaproszenie
- Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Warszawy Oddział Stare Miasto (ATPW/OdSM), Teczka nr 5 – Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Warszawy za rok 1987
- Muzeum Niepodległości w Warszawie (MN), nr inw. Mak.1029; E15948.
- Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie (MXPCW/MN), kartoteka więźniów: Stefan Starzyński
- Muzeum Więzienia Pawiak oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie (MWP/MN), kartoteka więźniów: Stefan Starzyński

Źródła drukowane

- *Deklaracja Narodowo-Gospodarczego Komitetu Samorządowego*, Druk.Współczesna, Warszawa 1938.
- „Dziennik Urzędowy Komisarza Cywilnego przy Dowództwie Obrony Warszawy” 1939, nr: 1, 2.
- „Dziennik Urzędowy Miasta Stoł.Warszawy” 1939, nr: 1, 2, 3, 4, 5, 6.
- „Dziennik Zarządu m.st. Warszawy” 1934, nr 61, 78–79; 1935, nr: 15, 23, 25, 27, 32, 38, 40, 60, 62, 68, 69; 1936, nr: 70; 1936, nr: 6, 7, 15, 16, 46, 54, 69, 75; 1937, nr 90.
- „Dziennik Zarządu Miejskiego w m.st. Warszawie” 1938, nr: 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 17–18, 22, 25–27, 28, 35, 36, 37, 38, 75, 76, 77, 78, 80, 83, 84, 85–86, 87, 88, 89, 90–91, 95, 96–97, 98, 100; 1939, nr: 5–6, 7, 18, 19, 20–21, 23, 28, 29–30, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 55.

- Józef Piłsudski w Warszawie, „Kronika Warszawy”, 19 marca 1936, Zeszyt Pamiątkowy.
- Lorentz S., Muzeum Narodowe w Warszawie. Zarys historyczny, Drukarnia Zakładów Graficznych „Biblioteka Polska” w Bydgoszczy, Warszawa 1938.
- „Monitor Polski” 1947, nr 25, poz. 174.
- Norblin-Chrzanowska Z., *Salon rzeźby w IPS-ie*, „Świat” 1937, nr 20, s. 5–7.
- Norblin-Chrzanowska Z., *Wystawa plastyczek w IPS*, „Świat” 1934, nr 41, s. 6–7.
- *Odbitka z I Rocznika Muzeum Narodowego w Warszawie*, Warszawa 1938.
- *Pięć lat rozwoju Pragi 1934–1938*, Drukarnia Współczesna, Warszawa 1938.
- *Przemówienie prezydenta m.st. Warszawy Stefana Starzyńskiego wygłoszone na posiedzeniu Tymczasowej Rady Miejskiej w dniu 26 stycznia 1938 roku*, Warszawa 1938.
- *Przemówienie prezydenta m.st. Warszawy Stefana Starzyńskiego wygłoszone na I posiedzeniu Rady Miejskiej w dn. 27 marca 1939 r.*, Drukarnia Miejska, Warszawa 1939.
- *Rozwój południowych dzielnic Warszawy (1934–1938)*, Drukarnia Współczesna, Warszawa 1938.
- *Rozwój Woli i Koła w latach 1934–1938*, Drukarnia Współczesna, Warszawa 1938.
- *Rozwój Żoliborza, Marymontu, Bielani i Powązek w latach 1934–1938*, Drukarnia Współczesna, Warszawa 1938.
- Sikorski W., *Na przedmieściu Warszawy*, „Naokoło Świata” 1935, nr 139, s. 63–64.
- *Sprawozdanie prezydenta m.st. Warszawy Stefana Starzyńskiego za okres od 3. III. 1934 do 23. II. 1939 roku*, wygłoszone na 50 posiedzeniu Tymczasowej Rady Miejskiej w dn. 23 lutego 1939 r., Drukarnia Miejska, Warszawa 1939.
- *Sprawozdanie z działalności za rok budżetowy I. IV. 1934 r. – 31. III. 1935 r.*, Zarząd m.st. Warszawy, Warszawa 1937.
- *Sprawozdanie z działalności za rok budżetowy I. IV. 1935 r. – 31. III. 1936 r.*, Zarząd m.st. Warszawy, Warszawa 1938.
- *Sprawozdanie z działalności za rok budżetowy I. IV. 1936 r. – 31. III. 1937 r.*, Zarząd m.st. Warszawy 1939.
- Starzyński R., *Cztery lata wojny w służbie komendanta: przeżycia wojenne 1914–1918*, Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski, Warszawa 1937.
- Starzyński S., *Rozwój stolicy: odczyt wygłoszony w dniu 10 czerwca 1938 roku na zebraniu urządzonym przez Okręg Stołeczny Związku Rezerwistów*, Drukarnia Współczesna, Warszawa 1938.
- *Śródmieście Warszawy w latach 1934–1938*, Drukarnia Współczesna, Warszawa 1938.
- *Warszawa przyszłości*, Komitet Wystawy, Warszawa 1936.
- *Warszawa wczoraj, dziś, jutro*, *Przewodnik i plan wystawy*, Warszawa w liczbach, Drukarnia Miejska, Warszawa 1938.
- Wielkopolska M.J. *Stolica Polski: przewodnik dla wycieczek jeden, dwa i trzy dni w Warszawie*, Wydawnictwo M. Arcata, Warszawa 1939.
- *Zagadnienia etatyzmu w Polsce, stenogram przemówień wygłoszonych na zebraniach u posła Janusza Radziwiłła w dniach 12 grudnia 1928 r. i 10 stycznia 1929 r.*, Warszawa 1929.

Prasa

- „ABC” 1939, nr: 92, 260, 267, 268.
- „Biuletyn Informacyjny NSZZ „Solidarność” Oświata-Wola” 1990, nr 6.
- „Codzienna Gazeta Handlowa” 1938, nr 2.
- „Czas” 1936, nr 340; 1939, nr: 249, 250, 251, 254, 258.
- „Czas – 7 Wieczór” 1939, nr 250.
- „Dobry Wieczór – Kurier Czerwony” 1938, nr 291; 1939, nr: 260, 264, 268, 272, 274, 275.
- „Express Poranny” 1939, nr: 241, 249, 254, 257, 259, 260, 261, 263.
- „Express Wieczorny” 1972, nr 72; 1980, nr 193; 1981, nr 173; 1982, nr 161.
- „Gazeta Lwowska” 1937, nr: 79, 81, 95.
- „Gazeta Polska” 1932, nr 147; 1934, nr: 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 228, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 298, 300, 301, 303, 308, 314, 318, 321, 323, 326, 327, 332, 334, 336, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 354, 355; 1935, nr: 1, 2, 4, 5, 6, 8, 12, 13, 15, 18, 17, 20, 22, 23, 29, 30, 33, 37, 39, 44, 46, 48, 47, 50, 49, 51, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106, 108, 109, 110, 114, 120, 121, 124, 126, 127, 129, 131, 132, 134, 136, 139, 140, 141, 148, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 174, 176, 177, 178, 179, 184, 185, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 201, 202, 209, 211, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 221, 224, 235, 237, 241, 244, 247, 248, 249, 254, 259, 263, 265, 268, 270, 271, 274, 277, 279, 287, 288, 290, 293, 295, 296, 297, 300, 301, 302, 303, 305, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 319, 320, 321, 328, 330, 332, 334, 335, 336, 346, 352, 353, 354, 356, 361; 1936, nr: 1, 3, 4, 5, 7, 16, 19, 22, 24, 26, 31, 32, 36, 39, 42, 44, 46, 47, 51, 53, 70, 73, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 125, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 147, 148, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 164, 168, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 186, 192, 195, 196, 197, 199, 200, 202, 204, 205, 207, 210, 212, 213, 214, 216, 226, 227, 230, 239, 241, 244, 246, 247, 248, 252, 257, 258, 259, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 274, 276, 277, 278, 280, 281, 284, 286, 287, 289, 290, 293, 297, 298, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 311, 312, 313,

316, 318, 321, 322, 323, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 354, 357, 358; 1937, nr: 1, 3, 5, 7, 12, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 41, 43, 48, 51, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 101, 104, 106, 108, 110, 115, 116, 117, 118, 128, 131, 132, 133, 134, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 180, 182, 185, 186, 187, 194, 195, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 216, 217, 221, 224, 227, 236, 237, 246, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 274, 281, 277, 281, 283, 285, 287, 288, 286, 293, 296, 299, 300, 306, 308, 310, 311, 312, 313, 316, 318, 319, 321, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 354, 355, 360; 1938, nr: 2, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 19, 21, 22, 26, 29, 30, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 52, 54, 56, 59, 60, 62, 63, 67, 68, 71, 72, 75, 76, 80, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 103, 107, 108, 109, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 129, 130, 132, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 170, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 185, 186, 190, 198, 199, 200, 206, 210, 211, 213, 217, 219, 224, 227, 226, 233, 231, 234, 237, 238, 240, 242, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 262, 267, 271, 273, 278, 279, 282, 283, 289, 290, 294, 296, 303, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 318, 323, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 352; 1939, nr: 1, 4, 13, 20, 21, 23, 24, 27, 32, 38, 42, 46, 47, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 88, 90, 92, 94, 96, 99, 104, 105, 119, 127, 132, 119, 140, 142, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 159, 162, 163, 164, 166, 170, 172, 173, 184, 189, 190, 192, 193, 197, 198, 200, 201, 207, 222, 226, 227, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 237, 240, 242, 244, 340.

- „Gazeta Polska w Brazylii” 1940, nr 48.
- „Gazeta Wspólna” 1939, nr 3.
- „Gazeta Zachodnia” 1939, nr 58.
- „Głos Nauczycielski” 1921, nr 10–12.
- „Goniec Warszawski” 1939, nr: 257, 258, 264, 271.
- „Ilustrowana Republika” 1937, nr 20.
- „Ilustrowany Kurier Polski” 1946, nr 247.
- „Katolik” 1939, nr 47.

- „Kronika Warszawy” 1938, nr 2–3; 1939, nr 1; 1977, nr 4; 1979, nr 3; 1981, nr 2; 1984, nr 3; 1985, wydanie specjalne; 1986, nr 1–2; 2013, nr 1; 1991, nr 1–4.
- „Kultura” [Paryska] 1975, nr 1–2.
- „Kurier Polski” 1938, nr 43; 1981, nr 175.
- „Kurier Poranny” 1934, nr 213; 1939, nr 256, 260, 261.
- „Kurier Warszawski” 1931, nr 89; 1935, nr: 75, 139, 149, 207, 208; 1936, nr: 65, 246, 345; 1937, nr: 102, 136, 138, 206, 248; 1938, nr: 22, 98, 315; 1939, nr: 154, 254, 255, 260, 261, 262, 263, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275.
- „Ogrodnik” 1936, nr 11–12; 1937, nr 10; 11–12.
- „Opiekun Społeczny” 1936, nr 1; 1938, nr 3
- „Polacy Zagranicą” 1937, nr 8
- „Polska Zbrojna” 1936, nr: 16, 91; 1938, nr 323; 1939, nr 249–252, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264.
- „Robotnik” 1938, nr: 311, 316, 318; 1939, nr 248, 249, 251, 253, 255, 257, 260, 261, 262, 263, 265; 1946, nr: 171, 248, 249, 332.
- „Rocznik Warszawski” 1979, t. 15.
- „Rzeczpospolita” 1983, nr 214.
- „Samorząd Miejski” 1934, nr: 20, 22; 1935, nr: 1, 7, 9, 10, 14–15, 22; 1937, nr: 5, 10, 11, 15, 18, 19; 1938, nr: 1–2, 3–4, 5, 6, 8, 14–15, 19, 20, 22; 1939, nr: 7, 13.
- „Skarpa Warszawska” 1946, nr 24.
- „Stolica” 1946, nr 6; 49–50; 1948, nr 1; 1959, nr 38; 1968, nr 39; 1970, nr 11; 1971, nr 26; 1974, nr 40; 1976, nr 36; 1979, nr 39; 1981, nr: 3, 4, 10; 1983, nr 48; 1985, nr 37; 1989, nr: 15, 37, 39.
- „Teatr i Życie Wytworne” 1929, nr 4–5.
- „Trybuna Ludu” 1981, nr 51; 1982, nr 160.
- „Tygodnik Polityczny Gazety Warszawskiej” 1935, nr 2.
- „Tygodnik Powszechny” 1981, nr 16.
- „Warszawski Dziennik Narodowy” 1938, nr 45; 1939, nr 262.
- „Wieczór Warszawski” 1939, nr: 256, 267, 270, 271.
- „Wieczór Warszawy” 1946, nr 68.
- „Wiem Wszystko” 1937, nr 23.
- „Życie Warszawy” 1946, nr: 150, 168, 247, 248, 331; 1969, nr: 14; 1971, nr 136; 1980, nr: 211; 1981, nr: 49, 50; 1983, nr: 197, 214, 257; 1985, nr: 207; 1986, nr 215.

Bibliografia, encyklopedie, leksykony, słowniki

- *Bibliografia Warszawy. Druki zwarte*, Durko J. (red.), Zakład Naukowy im. Ossolińskich, Wrocław 1958.
- *Encyklopedia Warszawy*, Kaczorowski B. (red.), PWN, Warszawa 1994.
- *Encyklopedia Warszawy*, Petrozolin-Skowrońska B. (red.), PWN, Warszawa 1975.
- Komorowski K. (red.), *Warszawa walczy 1939–1945. Leksykon*, Fundacja Warszawa Walczy 1939–1945, Warszawa 2014.
- Muszyński W. J., Kazimierz Józef Kowalski [w:] Muszyński W. J., Mysiakowska-Muszyńska J., (red.), *Lista strat działaczy obozu narodowego w latach 1939–1955. Słownik biograficzny*, t. 1, IPN, Warszawa 2010, s. 173–174.

Opracowania

- Adamska J., *Organizacja niemieckich urzędów nadzorczych w Warszawie*, [w:] Dunin-Wąsowicz K. (red.), *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*, z. 3, PWN, Warszawa 1937, s. 364–384.
- Adamska J., Kaźmierska J., *Notatki z rozmów Stefana Starzyńskiego z Helmutem Otto w październiku 1939*, „Stolica” 1986, nr 23, s. 4–5.
- Andrzejewski A., *Odstąpienie tablicy ku czci Stefana Starzyńskiego w podcieniach gmachu SGPiS w Warszawie*, „Kronika Warszawy” 1979, nr 4, s. 175–178.
- Bartoszewski W., *1859 dni Warszawy*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008.
- Bartoszewski W., *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944. Terror hitlerowski w okupowanej stolicy*, Świat Książki, Warszawa 2008.
- Berger J., *Spojrzenie w przyszłość, czyli Towarzystwa Przyjaciół Dzielnicy Warszawy 1916–1939*, „Stolica” 2013, nr 3, s. 2–6.
- Bielecki Z., Dębowski R., *Warszawski wrzesień 1939*, Wydawnictwo Radia i Telewizji, Warszawa 1984.
- Błaszczkowska M., *W służbie oświaty i kultury*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 225–237.
- Borkowska W., *Warszawa w kwiatkach. Społecznicy na rzecz Warszawy*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2013.
- Bujak M., *Urodzony na Powiślu, oddany Warszawie. Rzecz o prezydencie Warszawy Stefanie Starzyńskim*, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy Oddział Powiśle, Warszawa 2009.
- Cegielski J., *Budownictwo mieszkaniowe w Warszawie w okresie międzywojennym*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Jankowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej*, t. I, PWN, Warszawa 1968, s. 130–145.
- Chmielewska A., Iżycka-Kowalska A., Jędrzejewska J., Marynowska W., Piotrowska J., Starczewski J., Wyrobkowska-Pawłowska W., *Miejska służba opieki społecznej w latach wojny i okupacji 1939–1944*, [w:] Dunin-Wąsowicz K., Winnicka H. (red.), *Warszawa w latach wojny i okupacji 1939–1944*, z. 4, PWN, Warszawa 1975, s. 149–191.
- Dąbrowski S., *Ze Starzyńskim w Związku Miast Polskich*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 172–177.
- Dobroszycki L., Drozdowski M., Getter M., Słomczyński A. (red.), *Cywilna Obrona Warszawy we wrześniu 1939 r. Dokumenty, materiały prasowe, wspomnienia i relacje*, PWN, Warszawa 1964.
- Domańska R., *Pawiak. Więzienie Gestapo. Kronika 1939–1944*, Książka i Wiedza, Warszawa 1978.
- Drozdowski M., *Alarm dla Warszawy. Obrona cywilna stolicy we wrześniu 1939 r.*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1964.
- Drozdowski M.M., *Archiwum prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego*, t. I, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2004.
- Drozdowski M.M., *Nieznane karty z życia Stefana Starzyńskiego*, „Stolica” 1978, nr 36, s. 15–16.
- Drozdowski M.M., *Problematyka Warszawy w pracach Towarzystwa Miłośników Historii*, „Rocznik Warszawski” 1969, s. 405–414.
- Drozdowski M.M., *Rozwój przemysłu Warszawy w latach 1918–1939*, „Rocznik Warszawski” 1966, t. 5, s. 136–186.
- Drozdowski M.M., *Stefan Starzyński jako prezydent – urbanista*, „Kronika Warszawy” 1984, nr 3, s. 11–20.
- Drozdowski M.M., *Stefan Starzyński prezydent Warszawy*, PIW, Warszawa 1976.

- Drozdowski M.M., *Warszawiacy i ich miasto w drugiej Rzeczypospolitej*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.
- Drozdowski M.M. (oprac.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982
- Drozdowski M.M., Englert J. L., Szwankowska H., *Stefan Starzyński. Chciałem, by Warszawa była wielka*, Omina, Warszawa 1994.
- Dubrowska M., Sołtan A., *Brzozownictwo warszawskie w XIX i XX wieku. Od Norblina do Łopieńskich*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1999.
- Dunin-Wąsowicz K. (red.), *Warszawa w latach wojny i okupacji 1939–1944*, z. 3, PWN, Warszawa 1973
- Flis M., *Eugeniusz Szwankowski (1906–1973)*, „Rocznik Warszawski” 1976, t. 14, s. 355–362.
- Fronczak J., *Sprawozdanie z dyskusji nad książką Mariana M. Drozdowskiego „Stefan Starzyński prezydent Warszawy”*, „Kronika Warszawy” 1977, nr 3, s. 95–97.
- Gajewski M., *Urządzenia komunalne Warszawy*, [w:] Dunin-Wąsowicz K., Winnicka H. (red.), *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*, z. 4, PWN, Warszawa 1975, s. 61–98.
- Gajewski M., *Urządzenia komunalne Warszawy. Zarys historyczny*, PIW, Warszawa 1979.
- Garlicki A., *Józef Piłsudski 1867–1935*, Wydawnictwo Znak, Warszawa 1988.
- Gawinowa D., *XVII Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1982 nr 2.
- Głębocki W., *Szlakiem Stefana Starzyńskiego*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 1984.
- Gmitruk J., Matusak P., Rawski T., *Kalendarium II wojny światowej*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa 2017.
- Grzesiuk-Olszewska I., *Warszawska rzeźba pomnikowa*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003
- Hanecki M., *Stan sanitarno-zdrowotny i lecznictwo w latach 1918–1939*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Jankowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, t. 3, Warszawa 1971, s. 9–51.
- Hoppe J., *Konflikty w łonie warszawskiej organizacji Obozu Zjednoczenia Narodowego*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Jankowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, PWN, Warszawa 1971, s. 182–214.
- Hoppe J., *Wspomnienia, przyczynki, refleksje*, Odnova, Londyn 1972.

- Ivánka A., *Relacja o Wydziale Finansowym Komisariatu Cywilnego przy Dowództwie Obrony Warszawy*, [w:] Dobroszycki L., Drozdowski M., Getter M., Słomczyński A. (red.), *Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 r. Dokumenty, materiały prasowe, wspomnienia i relacje*, PIW, Warszawa 1964, s. 194–206.
- Ivánka A., *Wspomnienia skarbowca 1927–1945*, PWN, Warszawa 1964.
- Jankowski S., *Okręg Stołeczny Stronnictwa Narodowego. Dzieje organizacji (1939–1944)*, [w:] Dunin-Wąsowicz K. (red.), *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*, z. 2, PWN, Warszawa 1972, s. 168–211.
- Jarocki R., *Rozmowy z Lorentzem*, PIW, Warszawa 1981.
- Karpowicz W. M., *Odsłonięcie pomnika prezydenta Stefana Starzyńskiego na placu Bankowym*, „Kronika Warszawy” 1993, nr 3–4, s. 124–126.
- Karpowicz W. M., *Stefan Starzyński, w 100-lecie urodzin (Wystawa w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy)*, „Kronika Warszawy” 1993, nr 3/4, s. 116–124.
- Konarski S., *Warszawskie średnie szkolnictwo ogólnokształcące w latach 1918–1939*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Jankowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, t. 5, s. 197–251.
- Kowalczykowska A., *Tablica Stefana Starzyńskiego w archikatedrze*, „Kronika Warszawy” 2017, nr 1, s. 127–128.
- Krahelska H., *Opowieść o zwyczajnej dziewczynie*, Horyzont, Warszawa 1972.
- Krasowska-Nitschowa L., *By Warszawa była wielka piękna*, [w:] Drozdowski M. M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 238–241.
- Królikowski L., Ostrowski M., *Rozwój przestrzenny Warszawy*, Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, Warszawa 2009.
- Krusz J., *Rozkaz, którego major Starzyński nie wykonał*, „Stolica” 1958, nr 38, s. 15–16.
- Krzywobłocka B., *Warszawski wrzesień*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1959.
- Kuczyński S. K., Wieruszewski M., *Pomnik Syreny nad Wisłą*, „Kronika Warszawy” 1981, nr 3, s. 55–69.
- Kulski J., *Stefan Starzyński w mojej pamięci*, Instytut Literacki, Paryż 1968.
- Kulski J., *Stefan Starzyński w mojej pamięci*, PWN, Warszawa 1990.
- Kulski J., *Z minionych lat życia 1892–1945*, PIW, Warszawa 1982.
- Kumor E., *Wycinek z historii jednego życia*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1969.

- Kwiatkowski M., *Odbudowa radia w Warszawie (1945–1949)*, [w:] Górecki J. (red.), *Warszawa stolica Polski Ludowej*, z. 3, PIW, Warszawa 1973, s. 208–209.
- Kwiatkowski M.J., *Wrzesień 1939 w warszawskiej rozgłośni Polskiego Radia*, PIW, Warszawa 1984.
- Lipiński W., *Dziennik wrześniowa obrona Warszawy 1939 r.*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1989.
- Lorentz S., *Muzeum Narodowe w Warszawie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1985, t. 25.
- Lorentz S., *Muzeum Narodowe w Warszawie jako placówka naukowa*, [w:] Rottermund A., Folga-Januszewska D., Micke-Broniarek E. (red.), *Przeszłość przyszłości... Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Lorentza w setną rocznicę urodzin*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 1999, s. 31–51.
- Lorentz S., *Walka o Zamek 1939–1980*, Zamek Królewski, Warszawa 1986.
- Lorentz S., *W Muzeum i gdzie indziej*, [w:] Lorentz S. (red.), *Walka o dobra kultury. Warszawa 1939–1945*, t. I, PIW, Warszawa 1970, s. 13–109.
- Lorentz S., *Wspomnienie o ratowaniu zabytków i dzieł sztuki we wrześniu 1939 r.* [w:] Dobroszycki L., Drozdowski M., Getter M., Słomczyński A. (oprac.), *Cywilna Obrona Warszawy we wrześniu 1939. Dokumenty, materiały prasowe, wspomnienia i relacje*, PIW, Warszawa 1964, s. 256–276.
- Lorentz S., *Wspomnienie o Stefanie Starzyńskim*, „Stolica” 1957, nr 37, s. 18–19.
- Ludwika Krasowska Nitschowa, *rzeźba*, Galeria Zachęta, Warszawa 1985.
- Ławnik F., *Symposium varsavianistyczne*, „Kronika Warszawy” 1970, nr 3, s. 144–150.
- Małgorzewski J., *Relacja o działalności Polskiego Radia w obronie Warszawy*, [w:] Dobroszycki L., Drozdowski M., Getter M., Słomczyński A. (red.), *Cywilna obrona Warszawy we wrześniu 1939 r.*, PWN, Warszawa 1964, s. 276–299.
- Małgorzewski J., *Z notatnika sprawozdawcy radiowego*, „Stolica” 1959, nr 36, s. 9–10.
- Michalec B., *Połączone losy: Stefan Starzyński – Prezydent Warszawy i prof. Stanisław Lorentz – dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie* [w:] Michalec B., Skoczek T. (red.), *O Polskę, o Warszawę, o honor, o pamięć*, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2019, s. 97–116.
- Michalec B., *Przedwojenny Annopol, miasto w mieście*, „Stolica” 2019, nr 1–2, s. 60–61.
- Michalec B., *Przeszłość dla przyszłości – Towarzystwo Przyjaciół Warszawy*, [w:] Lolo R., Łukawski K. (red.), *Przeszłość i tożsamość Mazowsza w świetle badań naukowych i działalności społecznej*, Akademickie Towarzystwo Edukacyjno-Naukowe Atena, Akademia Humanistyczna im. A. Gieyszтора, Pułtusk 2017, s. 235–264.
- Michalec B., *Retrospekcja wileńska – prof. Stanisław Lorentz*, „Rocznik Kresowy” 2019, nr 5, s. 89–110.
- Michalec B., *Stefan Starzyński – gospodarz stolicy w latach 1934–1939*, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2021.
- Michalec B., *Stefan Starzyński w kampanii wyborczej*, „Niepodległość i Pamięć” 2020, nr 2, s. 85–116.
- Michalec B., *Towarzystwa przyjaciół dzielnic Warszawy i ich rola w życiu społecznym stolicy*, „Niepodległość i Pamięć” 2020, nr 3, s. 15–28.
- Michalec B., *„Warszawa w kwiatach i zieleni” w latach 1935–1939*, „Kronika Warszawy” 2017, nr 1, s. 85–100.

- Michalec B., *W cieniu prezydenta – Jan Pohoski*, [w:] Gierczyńska J., Skoczek T., (red.), *Wokół Akcji AB. Represje niemieckie w pierwszych latach okupacji*, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2020, s. 293–357.
- Michalec B., *Więźniowie X Pawilonu w wojnie 1920 roku*, [w:] Skoczek T., Załęczny J. (red.), *Cytadela Warszawska w 1920 roku*, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2020, s. 101–140.
- Mieszkowska A., *Historia Ireny Sendlerowej*, Marginesy, Warszawa 2008
- Misztal S., *Węzłowe problemy gospodarcze Warszawy 1918–1939*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Jankowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej*, t. 3, PWN, Warszawa 1971, s. 335–350.
- Moskwa J., *Niewygodny prorok. Ks. Jan Zieja*, Znak, Kraków 2020.
- Móravski K., *Warszawa w ogniu*, „Niepodległość i Pamięć” 2009, nr 2, s. 239–248.
- Mulak J., *Lewica socjalistyczna w Warszawie (październik 1939–wrzesień 1941). „Rozwiązanie” Polskiej Partii Socjalistycznej PPS*, [w:] Dunin-Wąsowicz K. (red.), *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*, z. 1, PWN, Warszawa 1971, s. 252–326.
- Nietyka B., „Warszawianka”, [w:] Dunin-Wąsowicz K. (red.), *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*, z. 2, PWN, Warszawa 1972, s. 298–317.
- Parandowski P., *Goście Nieborowa*, PIW, Warszawa 2011.
- Patkowska D., *Legenda literacka Stefana Starzyńskiego*, „Biuletyn Polonistyczny” 1990, nr 3–4, s. 243–263.
- Pawłowicz H., *Komisariat Cywilny przy Dowództwie Obrony Warszawy we wrześniu 1939 r.*, [w:] Eisenbach A., Madajczyk C., Płoski S., Rzepecki J., Skarżyński A. (red.), *Najnowsze dzieje Polski, materiały i studia z okresu II wojny światowej*, t. 5, PWN, Warszawa 1961, s. 153–180.
- Pawłowicz H., *Okupacyjne dzieje samorządu Warszawy*, PWN, Warszawa 1974.
- Paziewska E., *Warszawa i jej Prezydenci*, VIPART, Warszawa 2009.
- Piątek G., *Sanator. Kariera Stefana Starzyńskiego*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2016.
- Poliński J., *Grochów. Przedmurze Warszawy w dawniejszej i niedawnej przyszłości*, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy Oddział Grochów, Warszawa 2004.
- Porwit M., *Obrona Warszawy wrzesień 1939 r.*, Czytelnik, Warszawa 1979.
- Porwit M., *Warszawa jako baza operacyjna (10–21 września)*, [w:] Ciepiewicz M., Kozłowski E. (red.), *Obrona Warszawy 1939 we wspomnieniach*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1984, s. 169–272.
- Poznańska B., *XX Doroczne Spotkanie Varsavianistów*, „Kronika Warszawy” 1986, nr 1–2, s. 240–244.
- Prągowski A., *Ze wspomnień szefa sztabu armii „Warszawa”*, [w:] Ciepiewicz M., Kozłowski E. (red.), *Obrona Warszawy 1939 we wspomnieniach*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1984, s. 273–295.
- Przyppkowski T., *W trosce o piękno Warszawy*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 242–256.
- Radliński S.B.T., *Z Julienem Bryanem we wrześniowej Warszawie*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 373–383.
- Rdzanek I., *Symposium varsavianistów w Wilanowie*, „Kronika Warszawy” 1970, nr 1, s. 179–182.
- Regulska H., *Tamte lata, tamte czasy. Wspomnienia z II wojny światowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988.

- Regulski J., *Straż Obywatelska m. st. Warszawy w październiku 1939 r.*, „Rocznik Warszawski” 1964, t. 5, s. 262–296.
- Rola-Arciszewski S., *Wrzesień 1939*, [w:] Ciepielewicz M., Kozłowski E. (red.), *Obrona Warszawy 1939 we wspomnieniach*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1984, s. 297–338.
- Rostworowski S., *Łuna od Warszawy*, PWN, Warszawa 1989.
- Rómmel J., *Za honor i Ojczyznę*, Iskry, Warszawa 1958.
- Różański S., *Planowanie przestrzenne Warszawy (1916–1939)*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Janowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej*, t. I, Warszawa 1968, s. 321–346.
- Różański S., *Starzyński a urbanista Warszawy*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, 1982, s. 110–127.
- Ryszkiewicz A., *Stanisław Lorentz (W osiemdziesięciolecie urodzin)*, „Kronika Warszawy” 1979, nr 4, s. 5–15.
- Słomczyński A., *Pamiętajmy o Starzyńskim*, „Życie Warszawy” 1956, nr 260.
- Słomczyński A., *Stefan Starzyński Prezydent Warszawy*, „Skarpa Warszawska” 1946, nr 24.
- Słomczyński A., *Wspomnienia archiwisty Warszawy*, [w:] Drozdowski M. M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 260–272.
- Słomczyński A., *W warszawskim arsenale. Wspomnienia archiwisty miejskiego 1939–1951*, Czytelnik, Warszawa 1971.
- Słonimski A., *Alfabet wspomnień*, PIW, Warszawa 1989.
- Słomiński Z., *Potrzeby Warszawy*, Miejskie Zakłady Graficzne, Warszawa 1929.
- Sosnowski Z., *Łączność komunikacyjna w Warszawie 1881–1939*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Janowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, t. 2, PWN, Warszawa 1969, s. 109–115.
- Strzembosz T., *Odbijanie więźniów w Warszawie 1939–1944*, PWN, Warszawa 1972.
- Sucholska E., *Stanisław Lorentz obrona i restytucja Zamku Królewskiego*, [w:] Rottermund A., Folga-Januszewska D., Micke-Broniarek E. (red.), *Przeszłość przyszłości... Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Lorentza w setną rocznicę urodzin*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Zamek Królewski w Warszawie, Warszawa 1999, s. 167–191.
- Szarota T., *Inteligencja warszawska*, [w:] Dunin-Wąsowicz K. (red.), *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*, z. 3, PWN, Warszawa 1973, s. 261–303.

- Szarota T., *Tajemnica śmierci Stefana Starzyńskiego*, Bellona, Warszawa 2020.
- Szczypiorski A., *Od Piotra Drzewieckiego do Stefana Starzyńskiego. Gospodarka komunalna m.st. Warszawy w latach 1915–1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- Szczypiorski A., *Samorząd Warszawy (1916–1939)*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Jankowska A. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej*, t. I, Warszawa 1968, s. 83–116.
- Szwankowska H., *Adam Słomczyński*, „Almanach Muzealny” 2007, t. 5, s. 338–342.
- Szwankowski E., *Aleksy Bachulski (1893–1951)*, „Rocznik Warszawski” 1972, t. 11, s. 431–444.
- Szwankowski E., *O realizacjach urbanistycznych Warszawy 1919–1939*, [w:] Borecka E., Drozdowski M., Janowska H. (red.), *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918–1939*, t. 2, Warszawa 1970, s. 49–90.
- *Tablica – pomnik poświęcony pamięci Stefana Starzyńskiego Bohaterskiego Prezydenta Warszawy 1934–1939 w Bazylice Archikatedralnej św. Jana*, Warszawa 1981.
- Tołwiński S., *Czy były wątpliwości co do budowy nowej Warszawy na dawnym miejscu?* [w:] Górski J. (red.), *Warszawa stolica Polski Ludowej*, z. 2, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1972, s. 45–53.
- Tołwiński S., *Ku czci prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego*, [w:] Górski J. (red.), *Pamięci warszawskiej odbudowy 1945–1949*, PIW, Warszawa 1972, s. 368–372.
- Tomaszewski T., *Byłem szefem Sztabu Obrony Warszawy w 1939 roku*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1984.
- Tomaszewski T., *Byłem szefem Sztabu Obrony Warszawy w 1939 roku*, [w:] Ciepiewicz M., Kozłowski E. (red.), *Obrona Warszawy 1939 we wspomnieniach*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1984, s. 13–136.
- Tomczak R., *Wielkości! gdzie imię twoje*, [w:] Drozdowski M.M., *Wspomnienie o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 47–68.
- Waszak B.H., *Konkurs „Warszawa w kwiatach” prowadzony przez Towarzystwo Przyjaciół Warszawy*, [w:] *Towarzystwo Przyjaciół Warszawy. Wczoraj, dziś, jutro*, praca zbiorowa, Volumen, Warszawa 1999, s. 161–187.
- Wiercicki J., *Obrona płonącego Zamku*, „Stolica” 1971, nr 36, s. 6–7.
- Wierzbicki A., *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 2001.

- Witkowska K., *Powązki – mówiące kamienie. Inskrypcje nagrobne na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2009, CD.
- Wodzyńska E., *Piotr Drzewiecki działacz społeczno-gospodarczy, prezydent Warszawy 1918–1921*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2018.
- Wrońska A. (red.), *Nieba i ziemi nie widać. Warszawiacy o wrześniu 1939*, Muzeum Warszawy, Warszawa 2019.
- *Wystawa prac rzeźbiarskich Ludwika z Krasowskich Nitschowej*, katalog wystawy, Zachęta, Warszawa 1958.
- Zalewski Z., *140 lat Warszawskiej Straży Pożarnej*, „Kronika Warszawy” 1977, nr 2, s. 98–108.
- Zaremba Z., *Wojna i konspiracja*, Ś. Świdorski, Londyn 1957.
- Zaremba Z., *Wrzesień 1939 – sierpień 1944*, Bellona, Warszawa 2010.
- Zawadzki A.W., *Gospodarka budżetowa Warszawy w latach okupacji niemieckiej 1939–1944*, „Rocznik Warszawski” 1979, t. 15, s. 383–424.
- Zawadzki A.W., *Finanse Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy w latach 1930–1939*, „Rocznik Warszawski” 1975, t. 13, s. 249–279.
- Zawadzki A.W., *Starzyński a problemy finansów stolicy*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 178–189.
- Zawadzki A.W., *Udział w kierownictwie finansów stolicy w latach 1934–1950*, *Wspomnienia*, „Rocznik Warszawski” 1981, t. 16, s. 309–349.
- Zieleniewski W., *W jednostce łącznikowej Komisariatu Cywilnego*, [w:] Drozdowski M.M. (red.), *Wspomnienia o Stefanie Starzyńskim*, PWN, Warszawa 1982, s. 365–372.

Recenzje naukowe
dr Krzysztof Bąkała, dr Jacek Konik

Kuratorzy wystawy
Beata Michalec, Łukasz Żywek

Redakcja językowa
Małgorzata Izdebska-Młot

Fotoskład i łamanie
Natalia Roszkowska

Promocja
Justyna Wszyńska

Administracja
Piotr Maroński

ISBN 978-83-67398-31-2

Wydawnictwo Muzeum Niepodległości
(identyfikator wydawnictwa naukowego 42-700)
al. Solidarności 62; 00-240 Warszawa
wydawnictwo@muzn.pl
tel. 826 90 91 w. 41

Realizacja poligraficzna
Fundacja im. Władysława Orkana

Nakład 500 egz.

25^{lat} Mazowsze

Muzeum Niepodległości w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Warszawa

Towarzystwo
Przyjaciół
Warszawy

VISTULA

Instytut Badań w dyscyplinie
Historia Akademii Finansów i Biznesu Vistula

Organizatorzy

Patronat medialny

Partnerzy

ISBN 978-83-67398-31-2

Wydanie publikacji zrealizowano ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

Publikację współfinansuje Miasto Stołeczne Warszawa